

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ Η ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ ΗΩΣ ΠΡΟΣΟΤΣΑΝΗΣ
(1870-1880)

Στὸν Ἀβραάμ, στὴν Ἀθηνᾶ, στὸν Τάσκο,
στὴν Κυριακὴ, στὸν Γιάννη...*

Σὲ ἀπόσταση ἡμισεΐας ὥρας ἀπὸ τὴν Πλευρῶνα, τὴν Πλεῦνα (σημ. Πετρούσα), γράφει ὁ Σταῦρος Μερτζίδης, *καὶ εἰς τρίωρον ἀπόστασιν δυσμικῶς ἐκ τῆς Δράμας ἐν τῇ πεδιάδι εὐρῆται ἡ Πρωσσοτζάνη*¹, καὶ συνεχίζει, βεβαίως τινὲς ἐκ τῶν ἀναγνωστῶν θὰ ἐκπλαγῶσι σφόδρα μανθάνοντες ὅτι αὕτη ὑπῆρξεν ἀποικία τῶν ἀρχαίων Πρώσσων. Ὁ σπουδαῖος διδάκτωρ E. Rückert λέγει ὅτι οἱ Πρώσσοι μετὰ τῶν Γαλατῶν δις ἦλθον ἐν Μακεδονία, εἰσβαλόντες ἐχθρικώτατα ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ἐν ἣ βεβαίως ἐγκατέλειψαν καὶ τὸ ἐθνικὸν ὄνομά των. Ἦλθον οὗτοι εἰς τὰ μέρη ταῦτα περὶ τὰ ἔτη 279 καὶ 274 π.Χ., ὥστε ἡ Πρωσσοτζάνη, ἣτις πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔφερον ἕτερον ὄνομα, κατοικουμένη ὑφ' ἑτέρων λαῶν ἐλληνικῆς καταγωγῆς, ὠνομάσθη, ὡς ὑποτίθεται, οὕτως ἐκ τῆς διαβάσεως τῶν Πρώσσων, οἵτινες ἀναμφιβόλως εἶχον ἀποικίαν ἐνταῦθα καὶ τοὺς ὁποίους ὁ Rückert ἐτυμολογεῖ ἐκ τοῦ Portzen –ἐξ οὗ Πρωτζάνη = Πρωσσοτζάνη– ὅπερ κατ' αὐτὸν σημαίνει λαὸν διαιροῦντα, διασχίζοντα καὶ συντρίβοντα πᾶν τὸ πρόστιχον²· ἔτσι σὲ ὅλο τὸ διάστημα τῆς φοιτήσεώς μας στὰ σχολεῖα τῆς συγκεκριμένης κώμης, μαζί μὲ τὶς ἐκάστοτε πολλὰς ἀλλαγὰς τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ μας συστήματος καὶ τῆς γλώσσας, λόγια, καθαρεύουσα, δημοτικὴ, ποὺ μᾶς ὑποχρέωναν νὰ χρησιμοποιοῦμε οἱ δάσκαλοι, παρακολοθηθήσαμε καὶ τὶς ἀλλαγὰς στὴν ὀρθογραφία τῆς γενέθλιας πόλης, ἡ ὁποία ἀπὸ Πρωσσοτζάνη, ἔγινε Πρωσσοτσάνη, Πρωσοτσάνη, Πρωσοτσάνη καὶ κατέληξε σὲ Προσοτσάνη³. Στὸ τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ 1960, ὅταν περατώνουμε τὶς ἐγκύκλιες σπουδῆς στὴν ὡς ἄνω κώμη, ἀφήναμε τὴ γενέθλια

* Ὁ Ἀβραάμ Τσάλας ἀπὸ τὴν Προσοτσάνη σκοτώθηκε πολεμώντας στὶς τάξεις τοῦ ΕΑΜ, νέος, μόλις 24 ἐτῶν, τὸ 1944 κατὰ τὴ διάρκεια συγκρούσεων μὲ τοὺς Βουλγάρους στὴ γέφυρα τοῦ Στρυμόνα, στὴ Νιγρίτα, ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Τάσκος γιὰ δεκαετίες ὀλόκληρες σταυροκοπιούνταν ἀκούγοντας τὴν καμπάνα τοῦ ἐσπερινοῦ καὶ ἠλπίζαν γιὰ τὸν γιὸ ποὺ δὲν εἶδαν ποτὲ νεκρό, ἐνῶ ἡ Κυριακὴ καὶ ὁ Γιάννης ἤξεραν γιὰ τὸν ἀδελφό...

1. Στ. Μερτζίδης, *Αἱ χώραι τοῦ παρελθόντος καὶ αἱ ἐσφαλμένα τοποθετήσεις των*, Ἀθῆναι 1885, σσ. 43-44.

2. Ὁ.π.

3. Πιθανότατα ἡ κώμη ἀνεπτύχθη στὴ θέση ἀρχαίας πολίχνης μὲ τὸ ὄνομα Scarora ἢ Scarara, βλ. Δ. Σαμσάρη, *Ἱστορικὴ γεωγραφία τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν ἀρχαιότητα*, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 98 (ὅπου καὶ βιβλιογραφία).

γῆ με πληθυσμό περί τούς 7.000 περίπου κατοίκους, με τρία δημοτικά σχολεία και με γυμνάσιο-λύκειο, γυμνάσιο ἑξατάξιο τότε στο ὅποιο σέ κάθε τάξη συνωστιζόμασταν 50 και 60 μαθητές⁴. Βεβαίως ἄλλοι σέ καιρούς χαλεπούς στο δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰῶνος, ὅταν οἱ φυλετικές και ἔθνοτικές συγκρούσεις ἦταν σέ ἔξαρση, σέ μιὰ περιοχή τήν ὁποία κατοικοῦσαν Ἕλληνες, ἑλληνόφωνοι και σλαβόφωνοι, Βούλγαροι και πολλοὶ Τοῦρκοι, με ρευστή τήν περιορεύουσα πολιτική κατάσταση, ἀγωνίσθηκαν σθεναρά γιά νά διατηρήσουν τήν ἑλληνικότητα τοῦ χώρου πού θά φιλοξενήσει ἀργότερα χιλιάδες πρόσφυγες κυνηγημένους ἀπό τὰ μικρασιατικά παράλια, οἱ ὅποιοι βρῆκαν ἐκεῖ τὸ ἀπάγκριο και οἱ ὅποιοι θά μπολιάσουν και θά μπολιαστοῦν ὡς σήμερ⁵.

Ἡ παροῦσα, λοιπόν, ἀναφορά στήν παιδεία τῆς γενέθλιας γῆς και στήν ἐξάρτησή της ἀπό τὸ κέντρο τοῦ Ἑλληνισμοῦ και τῆς Ὁρθοδοξίας, τῆ Βασιλεύουσα, δέν εἶναι τυχαία, τὰ σχολεῖα και ἡ Ἀδελφότης Ἡώς, σέ αὐτὸ τὸ δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰῶνος, ὅπως θά δοῦμε, θά ἀποτελέσουν τὸ ἀνάχωμα σέ κάθε προσπάθεια προσηλυτισμοῦ και ἐκβουλγαρισμοῦ τῆς περιοχῆς· εὐνόητα ἄς θεωρηθεῖ ὡς μικρὸ ἀντίδωρο τῶν ὄν ἀπελαβόμεν ἀπό τὴ γενέθλια γῆ, ὅταν αὐτὴ στὰ μάτια μας φάνταζε ὡς τὸ κέντρο τοῦ Κόσμου και ὁ μικρόκοσμός της με τούς καθημερινούς ἥρωες, καλοὺς ἢ κακοὺς, μᾶς κυνηγᾶ ὡς σήμερα και ἀποτελεῖ δείκτη συμπεριφορᾶς και στάσης ἀξεπέραστο⁶.

Περί τὰ τέλη τοῦ 19ου / ἀρχῆς τοῦ 20οῦ αἰῶνος, σύμφωνα με τούς στατιστικούς πίνακες, στήν Προσοτσάνη κατοικοῦσαν 1.300 Ἕλληνες ἀπό τούς ὁποίους 600 [ἦταν] σλαβόφωνοι, 1.000 Βούλγαροι και 1.700 Τοῦρκοι⁷, λει-

4. Στὰ σχολεῖα τῆς Προσοτσάνης, στο γυμνάσιο, φοιτοῦσαν κατά τις δεκαετίες τοῦ 1950/70 μαθητές και ἀπό τὰ χωριά τοῦ λεκανοπεδίου, πολλοὶ ἀπό τούς ὁποίους νοίκιαζαν δωμάτια σέ σπίτια κοντὰ στο κτίριο τοῦ γυμνασίου, κτίριο πού ἀνηρέθη στόν χώρο τῆς παλιᾶς βουλγαρικῆς ἐκκλησίας.

5. Μόνο ἀπό τὸ Δεμιρδέσιο (τουρκ. Demirdağ) τῆς Βιθυνίας θά ἐγκατασταθοῦν μετὰ τὴν Ἔξοδο περί τις 80 οἰκογένειες προσφύγων, πρβλ. φάκελλο B-141, ΝΤΕΜΠΝΤΕΣΙ, τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, χειρόγραφο τοῦ ἐκ Δεμιρδεσίου πληροφορητῆ, κατοίκου Ξάνθης τὸ 1961, Ἀλεξάνδρου Κοντοῦ (: Οἱ περισσότεροι ἀπό τὸ χωριὸ μας ἔχουν ἐγκατασταθεῖ στήν Προσοτσάνη τῆς Δράμας, ἐκεῖ εἶναι 80 οἰκογένειες περίπου, φύλ. 89), ὅπως και Const. Danguitsis, *Étude descriptive du dialecte de Démirdési* (Brousse, Asie Mineure), Paris 1943, σσ. 11-12, 20.

6. Τὰ Ἀρχεῖα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τὸ Ἱστορικό Ἀρχεῖο τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, τὰ Ἀρχεῖα τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἀλλὰ και τὰ Ἀρχεῖα τῶν Παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν, θά μποροῦσαν πιθανότατα νά μᾶς δώσουν σημαντικές πληροφορίες γιά τὴν ἱστορία τῆς περιοχῆς και εὐλόγα περιμένουν τὸν ἐρευνητὴ νά τις ἀναδείξει· ἡ δημοσιευόμενη σήμερα μελέτη γιά τὴ γενέθλια γῆ ἀποτελεῖ πρόδρομη ἀνακοίνωση εὐρύτερης σχετικῆς ἐργασίας.

7. Στ. Παπαδόπουλος, *Ἐκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας κατά τὸν τελευταῖο αἰῶνα τῆς Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 22, τὰ ἴδια περίπου πληθυσμακὰ στοιχεῖα δίδει και ὁ Γεώργιος Χατζηκυριακοῦ, ὁ ὁποῖος περί τὸ 1906 γράφει σχετικά: *Ἡ Προσοτσάνη εἶναι ἡ μᾶλλον σημαίνουσα κώμη τῆς πεδιάδος ἐκείνης και ἡ μεγαλύτερα ὄλων ἔδρα διοικήσεως μοδίου, συγκεντροῖ ὑπὲρ τὰς 1.000 οἰκογενεῖας ἐν πλεονα-σμφ τῶν ὀθωμανικῶν, ἐκ τῶν 400 περίπου ἑλληνορθοδόξων ἀπεσχίσθησαν πρό τινων ἐτῶν περί*

τουργοῦσε δέ, σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Νικολάου Φιλιππίδη ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ 1876 ἐπισκέφθηκε τὴν περιοχὴ, *καλὰ ὀργανωμένο ἀρρεναγωγεῖον*, δηλαδή δημοτικὸ καὶ ἑλληνικὸ σχολεῖο, στὸ ὁποῖο φοιτοῦσαν περὶ τοὺς 80 μαθητές⁸. στὸ Δεμιρδέσιο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, *εἰς 1 1/2 ὥραν ἀπόστασιν ἐκ Προύσης*, τὰ ἴδια χρόνια φαίνεται νὰ κατοικοῦν 2.606 κάτοικοι, ὅλοι Ἑλληνες, καὶ νὰ λειτουργοῦν τρία σχολεῖα, δημοτικὸ, ἑλληνικὸ καὶ παρθεναγωγεῖο, στὰ ὁποῖα φοιτοῦσαν 400 περίπου μαθητές καὶ μαθήτριες⁹. Καὶ οἱ δύο κοινότητες τῶν ὁποίων ἡ ἱστορία θὰ δεθεῖ μετὰ τὸ 1922 καὶ τὴν Ἐξοδο-ὄπως, ἐπίσης, θὰ συνδεθεῖ ἢ γενέθλια γῆ μὲ τὴν ἱστορία ἀρκετῶν ἄλλων κοινοτήτων τῆς Θράκης, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοῦ Πόντου¹⁰-, ζοῦσαν τὰ ἴδια προβλήματα προσηλυτισμοῦ ἀπὸ τοὺς σχισματικούς καὶ τὸ πανσλαβιστικὸ

τάς 150, τῇ ὑποκινήσει καὶ διαβολῇ τῆς γνωστῆς βουλγαρικῆς ἐταιρείας (...), βλ. Γ. Χατζηκυριακοῦ, *Σκέψεις καὶ ἐντυπώσεις ἐκ περιοδείας ἀνά τὴν Μακεδονίαν (1905-1906)*, (Μετὰ τοπογραφικῶν, ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν σημειώσεων), Θεσσαλονίκη ²1962, σ. 123· πέραν τῶν σλαβοφώνων Ἑλλήνων, στὴν περιοχὴ φαίνεται νὰ ὑπῆρχαν καὶ τουρκοφώνοι Ἑλληνες, εἶναι δὲ χαρακτηριστικὰ ὅσα σημειώνει ὁ Ἰωάννης Καλοσύτης: *Ἐν τῇ παρὰ τὸ Πάγγαιον ἑλληνικωτάτῃ ἐπαρχίᾳ Ζίχνης, ὑπάρχει ἡ κομόπολις Ζελάχοβον, ἐν ἣ ἐπιχωριάζει ἡ τουρκικὴ, ἀλλ' ἦς οἱ ὀρθόδοξοι κάτοικοι, ἄγνωστον πότε ἐκτουρκισθέντες τὴν γλῶσσαν, δὲν ἔπαυσαν ὄντες ἐνθουσιωδέστατοι τὸ φρόνημα Ἑλληνες. Τὸ αὐτὸ ὀρτέον καὶ περὶ τῶν τουρκοφώνων ὀρθοδόξων κατοίκων τῶν ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ κομῶν Ροσίλοβου καὶ Πόρνας καὶ ἄλλων, οἵτινες καίτοι λαλοῦντες τὴν τουρκικὴν (...)*, βλ. Ἰ. Καλοσύτη, *Μακεδονία, ἦτοι μελέτη οἰκονομικῆ, γεωγραφικῆ, ἱστορικῆ καὶ ἐθνολογικῆ τῆς Μακεδονίας*, Ἐν Πειραιεὶ 1886, ²1896, καὶ Ἀθήνα ³1993 (εἰσαγωγή-σχόλια Θ. Πυλαρινοῦ), σ. 144 [–μολονότι ὁ Ἰωάννης Καλοσύτης εἶναι σαφῆς, κάνει λόγο γιὰ *κόμης τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας*, τῆς Ζίχνης, ὁ Θ. Πυλαρινὸς στὰ σχόλια του ταυτίζει τὸ *Ροσίλοβο* μὲ τὸ χωριὸ *Ξανθόγεια* τοῦ Νομοῦ... Πέλλης, ὡστόσο τὸ *Ροσίλοβο* (= Ρεσίλοβο) δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ σημερινὸ χωριὸ Χαριτωμένη, κοινοτικὸ διαμέρισμα τοῦ Δήμου Προσοτσάνης, ἐνῶ ἡ *Πόρνα* δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν κόμη Γάζωρο τοῦ Νομοῦ Σερρών, βλ. J. Lefort, *Paysages de Macédoine leurs caractères, leur évolution à travers les documents et les récits des voyageurs*, Paris 1986, σ. 231].

8. Ν. Φιλιππίδης, «Μακεδονικά - Περιήγησις τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἐπαρχιῶν Δράμας, Ζίχνης καὶ Ἐλευθερουπόλεως», *Παρασός* 1 (1877) 127 (–σημειώνεται πῶς ἡ Προσοτσάνη κατοικεῖται *ἐκ 400 περίπου οἰκογενειῶν* καὶ ὅτι οἱ ὑπάρχοντες σχισματικοὶ Βούλγαροι εἶναι *ὀλίγοι ἐν τῇ κομόπολει ταύτῃ*, ἀλλὰ *ἀντενεργοῦσι πεισματωδῶς*)· Καλοσύτης, *ὁ.π.*, σ. 230 (σημειώνεται ὅτι *ἐν Προσοτσάνῃ ἀπέναντι 2.950 Ἑλλήνων καὶ ἑλληνιζόντων ὑπάρχουσι 1.340 Βούλγαροι*), πρβλ. καὶ Παπαδόπουλος, *ὁ.π.*· Ὁ Νικόλαος Φιλιππίδης, ὅπως θὰ δοῦμε κατωτέρω, θὰ συνδεθεῖ μὲ τοὺς δημογέροντες τῆς Προσοτσάνης καὶ θὰ συνεργασθεῖ μαζί τους, ὅταν κατὰ τὰ χρόνια 1879/81 θὰ βρεθεῖ στὴν Καβάλα, ἐνῶ θὰ εἶναι, ὅπως καὶ ὁ Ἰωάννης Καλοσύτης, καὶ ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς ἑλληνικῆς Κοινότητος τῆς Προσοτσάνης τὸ 1879 στὴν Ἀθήνα κατὰ τὸ *Συνέδριον τῶν ἀπανταχοῦ ἑλληνικῶν Συλλόγων*, βλ. Κ. Χιόνης, *Ἡ παιδεία στὴν Καβάλα (1864-1919)*, Καβάλα 1990, σσ. 41-67 (κυρίως), σχετικῶς πρβλ. καὶ κατωτέρω.

9. Π. Κοντογιάννης, *Γεωγραφία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας - Φυσικὴ σύστασις τῆς χώρας, Πολιτικὴ γεωγραφία, Φυσικὸς Πλοῦτος*, Ἀθήνα 1921 (ἀναστ. ἔκδ. Ἀθήνα 1995), σ. 255, καὶ Ἀνώνυμος, «Ἡ μητρόπολις Προύσης», *ΗΕΦΚ* (1907) 189, ἀλλὰ κυρίως *ΕΦΣΚ Ι'* (1875/76), *Πρακτικά*, σσ. 196-197 (: *Ἐκθεσις τῆς ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς περὶ τῆς ἐνεστῶσης καταστάσεως τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἡμετέρων ἐκπαιδευτηρίων*).

10. Μ. Μαραβελάκης – Ἀ. Βακαλόπουλος, *Αἱ προσφυγικαὶ ἐγκαταστάσεις ἐν τῇ περιοχῇ Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1955, σσ. 194-195 (γιὰ τοὺς ἐκ Δεμιρδέσιου πρόσφυγες).

κίνημα ή Προσοτσάνη, από τούς μισσιοναρίους και τούς καθολικούς κυρίως τὸ Δεμιρδέσιο, πού εἶναι καί τὰ δύο μεγάλα προβλήματα τῶν χρόνων, δηλαδή αὐτὰ πού ἀντιμετώπιζαν οἱ ἑλληνικές κοινότητες τῆς εὐρωπαϊκῆς καί τῆς ἀσιατικῆς Τουρκίας¹¹. ἔτσι, τὸ 1871 μὲ τὸν καινούριο *Κανονισμό* λειτουργίας του ὁ Ἑλληνικός Φιλολογικός Σύλλογος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνεκήρυντε τὴν ἐπαγγελίαν αὐτοῦ, ὅπως συνδεθῆ μεθ' ἀπάντων τῶν ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ Αὐτοκρατορίᾳ ἑλληνικῶν σχολείων, συλλόγων, ἀδελφοτήτων καὶ ἄλλων ἐκπαιδευτικῶν καθιδρυμάτων, καὶ μεριμνᾷ περὶ αὐτῶν οὐ μόνον ἠθικῶς, ἀλλὰ καὶ δι' ὑλικῶν κατὰ τὸ δυνατὸν συνδρομῶν¹². Ἄρρωγοὶ στὴ συγκεκριμένη προσπάθεια ἀναζωογονήσεως παντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου στὴν Ἀσία καὶ στὴν Εὐρώπη θὰ ἔλθουν πλούσιοι ἔμποροι καὶ τραπεζίτες τῆς Κωνσταντινουπόλεως κυρίως τῆς Banque Ottomane Impériale ἢ τῆς Banque de Constantinople, ὅπως οἱ Χρηστάκης Ζωγράφος, Γεώργιος Ζαορίφης, Μενέλαος Νεγρεπόντης, Ἀντώνιος Βλαστός, Κωνσταντῖνος Καραπάνος, Ἀνδρέας Βαλλιάνος, Γεώργιος Κορωνιός, Ἀνδρέας Συγγρός, Στέφανος Σκουλούδης κ.ά.¹³. Θὰ διατεθοῦν δὲ ἀπὸ τὸ 1872 ὡς τὸ 1880 περίπου περισσότερες ἀπὸ πέντε χιλιάδες λίρες στὰ σχολεῖα τῆς ἐπαρχίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ σὲ αὐτὰ τῆς Προσοτσάνης, τοῦ Δεμιρδεσίου ἢ καὶ τοῦ Νευροκοπίου, γιὰ νὰ καταστῇ ὁ Σύλλογος τῆς Βασιλεύουσας, γιὰ τὴ συγκεκριμένη δεκαετία, τὸ Ἔργον Παιδείας τοῦ ἀλύτρωτου Ἑλληνισμοῦ¹⁴: ἀλλὰ ἄς πάρουμε τὰ πράγματα ἀπὸ τὴν ἀρχή.

Στὶς 7 Μαΐου 1872 κατὰ τὴ Συνεδρίαση ΤΛΑ' στὴν ἐπέτειο πανήγυρη τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως, προεδρεύοντος τοῦ κ. Κων-

11. Σχετικῶς βλ. L. Stavrianos, «L'institution de l'exarcat bulgare: son influence sur les relations interbalkaniques», *Les Balkans* 9 (1939) 56-69, ὅπως καὶ γενικῶς Μ. Γεδεών, Ἔγγραφα πατριαρχικά καὶ συνοδικὰ περὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος (1852-1873), Κωνσταντινούπολις 1908· Χ. Παπαπαστάθης, «Ἡ Ἐκκλησία καὶ ὁ Μακεδονικός Ἀγῶνας», Συμπόσιο «Ὁ Μακεδονικός Ἀγῶνας», Θεσσαλονίκη 1987, σσ. 63-70, ἀλλὰ καὶ Ἀθ. Λεβίδης, «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ προσηλυτισμοῦ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ», *Ξενοφάνης* 3 (1905) 82-85· Κυριακὴ Μαρμῶνη, «Ἀγῶνες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τῶν μισσιοναρίων - Ἐκκλησιαστικὴ Πνευματικὴ Κεντρικὴ Ἐπιτροπή, 1836-1838», *Μνημοσύνη* 8 (1980/81) 189-192, καὶ κυρίως Ἀθ. Καραθανάσης, *Καππαδοκία*, Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 158-164, ὅπου καὶ πλούσια σχετικὴ βιβλιογραφία.

12. Τατιάνα Σταύρου, Ὁ Ἑλληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως - Τὸ Ἔργον Παιδείας τοῦ ἀλύτρωτου Ἑλληνισμοῦ, Ἀθήνα 1971, σσ. 63-66 [πρβλ. καὶ ΕΦΣΚ ΣΤ' (1871/72) γ'ι'].

13. Ὁπ., σσ. 76, 80, 99, 105, 111 κ.ά. [πρβλ. καὶ ΕΦΣΚ Ε' (1870/71), Πρακτικά, σσ. 136-142]· γιὰ τούς ὁμογενεῖς τραπεζίτες τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ γιὰ τίς τράπεζες στὶς ὁποῖες συμμετεῖχαν, βλ. Β. Üsdiken, *Bankalar-Bankerler-Sarraflar-Tefeciler-Kuyumcular*, Κωνσταντινούπολη 2000, σσ. 15-169· Ed. Eldem, *Bankalar Caddesi, Osmanlı'dan Günümüze Voyvoda Caddesi (Voyvoda Street from ottoman times to today)*, Κωνσταντινούπολη 2000, σσ. 43-279, καὶ τοῦ ἴδιου, *Osmanlı Bankası Tarihi*, Κωνσταντινούπολη 1999, σσ. 21, 24, 36, 41, 59, 61, 62, 65, 73, 78 κ.ά., (πλούσια σχετικὴ βιβλιογραφία βλ. καὶ Γ. Κ. Παπάζογλου, *Ταφικά μνημεῖα τῆς Πόλης, Α. Σισλί: Ἐμποροὶ καὶ τραπεζίτες*, ὑπὸ ἐκτύπωση).

14. Σταύρου, ὁ.π., σσ. 61-62, 84-93 (κ.ά.).

σταντίνου Καραπάνου, γνωστοῦ τραπεζίτη τῆς Πόλης, συνήλθαν τὰ μέλη ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Σχολῆς τῆς Παναγίας τοῦ Σταυροδρομίου¹⁵. εἶχε προηγηθεῖ τὸν Μάιο τοῦ 1870 ἡ μεγάλη πυρκαϊὰ τοῦ Σταυροδρομίου ποὺ κατέκαυσε σὲ λίγες ὥρες χιλιάδες οἰκίες στὴν πέραν τοῦ ἀρχαίου Βυζαντίου περιοχὴ τῆς Βασιλεύουσας (σημ. Πέραν-Σταυροδρόμι), ὅποτε καὶ κατεστράφη καὶ ὅλη ἡ περιουσία τοῦ Συλλόγου¹⁶, ὁ ὁποῖος μέχρι τὴν ἐγκατάστασή του στὸ περίλαμπρο νεοκλασσικὸ οἰκοδόμημα τῆς ὁδοῦ *Τόπτσιλαρ ἀρ. 18*, τὸν Μάιο τοῦ 1873, θὰ παραμείνει ἄστεγος καὶ περιπλανώμενος¹⁷. Στὴν ὡς ἄνω Συνεδρίαση μεταξὺ ἄλλων ἀνεγνώσθη ἀπὸ τὸν πρόεδρο τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Συλλόγου Ἰωάννη Ἀριστοκλῆ, ἀνώτατο στέλεχος τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας στὴν Ὄθωμανικὴ Τουρκία, ἐκθεση περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἡμετέρων ἐκπαιδευτηρίων¹⁸. ἡ συγκεκριμένη ἐκθεση εἶχε ἐγκριθεῖ καὶ ὑπογραφεῖ τὴν προηγούμενη ἡμέρα, 6 Μαΐου 1872, καὶ ἀπὸ τὰ λοιπὰ μέλη τὰ ἀποτελοῦντα τὴν Ἐπιτροπὴ, γνωστὰ καὶ περιώνυμα μέλη τῆς Ὁμογένειας τῆς Βασιλεύουσας¹⁹. Ἀναφορικῶς μὲ τὴν κατάστασι τῶν σχολείων καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως στὴν ἐπαρχία τῆς Δράμας ἡ ἐπιτροπὴ διεκτραγωδεῖ τὴν κατάστασι καὶ σημειώνει:

Ἐν ταῖς ἐπαρχίαις Δράμας καὶ Μελενίκου τὰ πλεῖστα τῶν σχολείων στεροῦνται πόρων σταθερῶν. Ἐν ἅσασι σχεδὸν τοῖς σχολείοις ὑπάρχει εἷς μόνον διδάσκαλος ἔχων πολλοὺς μαθητὰς, ἐν πολλοῖς δὲ διευθύνων τό τε ἑλληνικὸν καὶ τὸ ἀλληλοδιδασκτικόν· καὶ οὗτος ἀνίκανος καὶ ἀμαθὴς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διδασκαλία ἄσκοπος ἄνευ συστήματος καὶ τάξεως (...) Ἐν Δράμα ὑπάρχει ἐν [σχολείοις] ἀθλιέστατον. Ἐν τοῖς πλείστοις τῶν χωρίων αἱ τῶν σχολείων οἰκοδομαὶ εἰσὶν ἐτοιμόρροποι· πολλὰ στεροῦνται καὶ ἐφοριῶν. Πολλοὶ φιλομαθεῖς μαθηταὶ ἐνεκα πενίας ἀποσύρονται ἀκαίρως²⁰.

Ἰδιαίτερη ἀναφορὰ ἀπὸ ὅλα τὰ σχολεῖα τῆς ἐπαρχίας τῆς Δράμας, γίνεται μόνον γιὰ τὸ σχολεῖο τοῦ Πραβίου γιὰ τὸ ὁποῖο σημειώνεται σχετικὰ ὅτι:

Ἡ Σχολὴ τῆς κωμοπόλεως ταύτης, ἦν κατὰ τὸ ἐνὸν βοηθεῖ καὶ ὁ ἐν Σέρραις Φιλεκπαιδευτικὸς Μακεδονικὸς Σύλλογος, ἔχει δύο τμήματα, ἑλληνικὸν

15. ΕΦΣΚ ΣΤ' (1871/72), Πρακτικά, σ. 303, πρβλ. καὶ Σταύρου, ὁ.π., σσ. 58-59.

16. Περιγραφή τῆς φοβερῆς πυρκαϊᾶς, ἡ ὁποία κατέκαυσε τὸ Σταυροδρόμι στὶς 24 Μαῖου 1870, βλ. Ἄν. Συγγρός, Ἀπομνημονεύματα, Ἀθήνα 1998 (ἐπιμ. Ἄλκ. Ἀγγέλου – Μαρ. Χριστ. Χατζηϊωάννου), τ. Β', σσ. 205-212, πρβλ. καὶ Σταύρου, ὁ.π., σ. 58.

17. Ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ μεγάρου τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου τίθεται στὶς 9 Ἰανουαρίου τοῦ 1872, στὶς 11 τὸ πρωί, ἐνῶ τὰ ἐγκαίνια τοῦ νεόδμητου κτιρίου ἐτελέσθησαν περὶ τὴν 1 μ.μ. ὡραν 13 Μαΐου 1873, ἀπὸ τὸν πατριάρχη Ἄνθιμο, παρισταμένον ἐξ ἀρχιερέων, βλ. Σταύρου, ὁ.π., σσ. 69, 100.

18. ΕΦΣΚ ΣΤ' (1871/72), Πρακτικά, σσ. 186-210.

19. Τὴν Ἐπιτροπὴ συνεπλήρωσαν οἱ ἰατροὶ Ἡρακλῆς Βασιιάδης, Ἀπόστολος Βαφειάδης καὶ Κωνσταντῖνος Καραθεοδωρῆς, ὁ βοηθὸς ἐν τῷ Συμβουλίῳ τοῦ Κράτους Κωνσταντῖνος Καλλιάνης καὶ ὁ λόγιος Βασίλειος Πυλάδης, ΕΦΣΚ ΣΤ' (1871/72), Πρακτικά, σ. 210.

20. Ὁ.π., σ. 193.

και ἀλληλοδιδασκικόν· περι τούς 100 μαθηταί διδάσκονται ἐν αὐτοῖς· ἀλλὰ πλείστοι ὅσοι παῖδες μένουσιν ἐν τῇ ἀμαθείᾳ· παρθенаγωγείον οὐχ ὑπάρχει ἔνεκεν ἐλλείψεως πόρων²¹.

Ἡ κατάσταση τῶν σχολείων καὶ τῆς παιδείας στὴν ἐπαρχία τῆς Δράμας γίνεται γνωστὴ στὸν Φιλολογικὸ Σὺλλογο τῆς Βασιλεύουσας ἀπὸ σχετικὴ ἀναφορὰ-ἐπιστολὴ ἀπὸ 11 Ἰανουαρίου 1872 τοῦ ἐν Σέρραις Μακεδονικοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Σὺλλόγου²²· ἡ σχετικὴ ἐπιστολὴ, περικλείουσαν ἔκθεσιν γενικὴν τῆς καταστάσεως καὶ ἐκτάσεως τῶν σχολείων καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ἐπαρχιῶν Σερρῶν, Δράμας (Δράμα, Μυροκόπι, Ζεχνά, Πράβι) καὶ Μελενίκου (Μελένικον, Τιμοῦρ Χισάρ, Πετρίτσα), μετὰ στατιστικῶν πινάκων, ἀνεγνώσθη στὴ Συνεδρίαση ΤΙΒ' τοῦ Σὺλλόγου στίς 24 Ἰανουαρίου 1872, προεδρεύοντος τοῦ κ. Ξενοφῶντος Ζωγράφου, καθηγητῆ τότε στὴν Ἰατρικὴ Αὐτοκρατορικὴ Σχολὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως²³. Εἶχε προηγηθεῖ σὲ ἐπίορρωση τῶν σκοπῶν τοῦ Σὺλλόγου στίς 8 Νοεμβρίου 1871, στὴ Συνεδρίαση ΤΒ', προεδρεύοντος τοῦ κ. Κωνσταντίνου Καραπάνου²⁴, ἡ ἔγκριση τῶν ἀποσταλισσομένων ἐγκυκλίων πρὸς τοὺς δημογέροντες τῶν κοινοτήτων, τοὺς ἀρχιερεῖς, τοὺς σὺλλόγους καὶ τὰς λέσχας²⁵, ἀπὸ τοὺς ὁποίους καὶ ζητοῦσαν, προκειμένου ὁ Σὺλλογος νὰ ὑλοποιήσῃ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ὑποστήριξιν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ σχολείων καὶ τὴν κατὰ τὰ μέσα αὐτοῦ ἀνέγερσιν νέων, ἐνθα δὲν ὑπάρχουσιν, νὰ συμπληρώσῃ τὸ συναποστελλόμενον διάγραμμα καὶ νὰ τὸ ἐπιστρέψῃ πρὸ τῆς πρώτης Μαρτίου τοῦ προσεχοῦς ἔτους 1872, ἂν ἤθελαν ὁ Σὺλλογος νὰ συμπεριλάβῃ καὶ τὰ σχολεῖα τοὺς εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενησομένην ἐξετάσῃ πρὸς διανομὴν τῶν προορηθέντων βοηθημάτων²⁶· μετὸ διάγραμμα τοῦ ὁποίου ἐζητεῖτο ἡ συμπλήρωσις, ὁ Σὺλλογος ἤθελε νὰ πληροφορηθεῖ πόσα σχολεῖα λειτουργοῦν σὲ κάθε κοινότητι καὶ τότε ἰδρῦθησαν, τὰ ὀνόματα τῶν ἐφόρων καὶ πῶς ἐκλέγονται, τὰ ὀνόματα τῶν δασκάλων καὶ ποιὸς εἶναι ὁ μισθὸς τους, τὸν ἀριθμὸ τῶν μαθητῶν, τὴν ἀναλογία τους πρὸς τοὺς κατοίκους, τὴν ἡλικία ἐκάστου, κάθε τί σχετικὸ μετὰ τὰ διδασκόμενα μαθήματα, τὸ πρόγραμμα καὶ τίς ἐξετάσεις, τίς πηγὲς συντηρήσεως τῶν σχολείων κ.ἄ.²⁷.

21. Ὅπ. (πρβλ. καὶ Ν. Φιλίππιδης, ὁπ., σσ. 287, 299, καὶ Παπαδόπουλος, ὁπ., σσ. 24-25).

22. ΕΦΣΚ ΣΤ' (1871/72), Πρακτικά, σ. 247.

23. Ὅπ.· γὰ τούς Ζωγράφους τῆς Βασιλεύουσας καὶ γὰ τὸν ἡμέτερο Ξενοφῶντα, βλ. Ἄλ. Ζωηροῦ, «Ἀναμνήσεις, ἡ Κωνσταντινουπόλις καὶ ἰδίως τὸ Σταυροδρόμιον κατὰ τὸ 1860, ἡ πόλις καὶ οἱ ἄνθρωποι, ἡ ἴδρυσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Σὺλλόγου», ΗΕΦΚ (1906) 227-234.

24. Ἦτο γαμβρὸς τοῦ τραπέζιτη Χρηστάκη Ζωγράφου, κατοπινὸς Ὑπουργὸς Οἰκονομικῶν, Ναυτικῶν, Δικαιοσύνης καὶ Παιδείας σὲ διάφορες Κυβερνήσεις τοῦ ἐλεύθερου Ἑλληνικοῦ κράτους, βλ. πρόχειρα Ἄλκ. Προβατᾶς, Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, 1821-1980 (Νομοθετικά καὶ ἐκτελεστικά Σώματα), Ἀθῆναι 1980, σσ. 352, 369, 375, 376, 495, 496.

25. ΕΦΣΚ ΣΤ' (1871/72), Πρακτικά, σσ. 224-227.

26. Ὅπ., σ. 225.

27. Ὅπ., σ. 226.

Ἄξιζει νὰ ἐπισημανθεῖ ἡ συνεργασία τῶν τοπικῶν συλλόγων καὶ ἀδελφοτήτων μὲ τὴν τοπικὴ Ἐκκλησία καὶ μὲ τὸ Ἐθνικὸ Κέντρο, τὴ Βασιλεύουσα, ἔτσι ὅταν ὁ Μακεδονικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Σερρῶν στέλνει τὴν ἀναφορά του στὴν Κωνσταντινούπολη, παραλλήλως ὁ *μητροπολίτης Σερρῶν κ. Νεόφυτος*²⁸ ἐνημερώνει μὲ ἐπιστολὴ του τὸν Φιλολογικὸ Σύλλογο γιὰ τὴν *λῆψιν τῶν ἐγκυκλίων καὶ τῶν διαγραμμάτων καὶ ὅτι ὁ ἐκεῖ Σύλλογος ἀσχοληθεῖς εἰς τὴν στατιστικὴν τῶν σχολείων ἀποστέλλει τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ*²⁹, ἐπιστολὴ πού ἀνακοινώνεται στὶς 31 Ἰανουαρίου 1872, στὴ Συνεδρίαση ΤΙΓ' τοῦ Συλλόγου, προεδρευόντος τοῦ *κ. Ἰωάννου Δ. Ἀριστοκλέους*³⁰. Μὲ βάση τὴν ἀνωτέρω ἀναφορά τοῦ ἐν Σέρραις Μακεδονικοῦ Συλλόγου, ἀπὸ τὰ σχολεῖα τῆς ἐπαρχίας Δράμας ἀποφασίζεται νὰ βοηθηθεῖ μόνον ἡ *Σχολὴ τοῦ Πραβίου* μὲ τὸ ποσὸ τῶν 25 λιρῶν, νὰ δοθοῦν δὲ προσέτι 50 λίρες στὸν ἴδιο τὸν ἐν Σέρραις *Μακεδονικὸ Φιλεκπαιδευτικὸ Σύλλογο*³¹· δὲν γίνεται κανένας λόγος γιὰ τὰ σχολεῖα τῆς Προσοτσάνης, ἢ καὶ τοῦ Νευροκοπίου, ἢ δὲν εἶχαν ἀνάγκες, ἢ ἦταν σὲ καλύτερη μοῖρα ἀπὸ αὐτὰ τοῦ Πραβίου, ἢ ἀνεμένετο συντονότερη ἢ βοήθεια ἀπὸ τὸ Ἐθνικὸ Κέντρο, σὲ συνεργασία, πιθανότατα, καὶ μὲ αὐτό³².

Κατὰ τὸ 1872/73 οἱ δημογέροντες τῆς Προσοτσάνης, πρωτοστατοῦντος τοῦ ἱατροῦ Νικολάου Λιάμη, πιεζόμενοι καὶ ἀπειλούμενοι ἀπὸ τοὺς σχισματικὸς Βουλγάρους, ἀποφασίζουν νὰ ἀντιδράσουν σθεναρά³³· ἰδρύνουν τὴ

28. Ὑπονοεῖται ὁ Νεόφυτος Β' Πετριδῆς ὁ ἀπὸ *Φαναριοφερσάλων (1867-1875)*, ὁ ὁποῖος θὰ μετατεθεῖ στὴ μητρόπολη Λαρίσης, ὁ *πρῶτος ἰδρυτὴς κωδωνοστασιῶν ἐν Σέρραις*, πρῶχειρα βλ. Β. Ἀτέσης, «Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος ΝΖ'* (1975) 466, γιὰ τὸν ρόλο του στὶς Σέρρες κατὰ τὰ χρόνια τῶν ἐπιθέσεων τῶν σχισματικῶν Βουλγάρων, βλ. καὶ Γ. Στογιόγλου, «Ἡ ἱερατικὴ Σχολὴ στὸ μοναστήρι τοῦ Τιμίου Προδρόμου Σερρῶν», *Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο «Χριστιανικὴ Μακεδονία - Ἱερά μονὴ Τιμίου Προδρόμου Σερρῶν»*, Πρακτικά, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 131, καὶ Ν.-Ι. Δόβας, «Ἡ Ἱερά μονὴ Τιμίου Προδρόμου Σερρῶν στὴ βουλγαρικὴ εἰδησεογραφία καὶ ἱστοριογραφία», *Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο «Χριστιανικὴ Μακεδονία - Ἱερά μονὴ Τιμίου Προδρόμου Σερρῶν»*, Πρακτικά, Θεσσαλονίκη 1995, σσ. 232-234· Χ. Βουρουτζίδης, *Χρονικὸ διδασκάλων στὶς Σχολές τῆς ἱεράς μονῆς Τιμίου Προδρόμου Σερρῶν*, Σέρρας 1996, σ. 12· πρβλ. Π. Πέννας, *Ἱστορία τῶν Σερρῶν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων (1383-1913)*, Ἀθῆναι 1938, σ. 176.

29. ΕΦΣΚ ΣΤ' (1871/72), Πρακτικά, σ. 253.

30. Ὁ.π.

31. Ὁ.π., σ. 208.

32. Ἄς προσεχθεῖ προσέτι πὼς στὸ Πράβι κατὰ τὸ 1871/72, ἀλλὰ καὶ ἀργότερα δὲν φαίνεται νὰ κατοικοῦσαν βουλγαρικὲς οἰκογένειες, καταγράφονται 1.510 Ἕλληνες, *βυρσοδέμες κυρίως στὸ ἐπάγγελμα*, καὶ 544 Τούρκοι, βλ. Παπαδόπουλος, *ὁ.π.*, σ. 24.

33. Βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν ἱατρὸ Νικόλαο Λιάμη, βλ. Γ. Βουλτσιάδης, *Ἡ Προσοτσάνη μέσα ἀπὸ τὴν ἱστορία*, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 49, ὅπως καὶ Β. Πασχαλίδης, *Δραμινὰ ἱστορικὰ (67 μελέτες γιὰ τὴ Δράμα καὶ τὴν περιοχὴ τῆς)*, Δράμα 1992, σσ. 17, 49-50, 103, ὅπως καὶ Μάνια Κωνσταντινίδου – Γερ. Πεντόγαλος, «Γιατροὶ στὴ Δράμα ἀπὸ τὸ 1800 μέχρι τὸ 1912», *Ἐπιστημονικὴ Συνάντηση «Ἡ Δράμα καὶ ἡ περιοχὴ τῆς - Ἱστορία καὶ Πολιτισμὸς»*, Πρακτικά, Δράμα

*Φιλεκπαιδευτική Ἀδελφότητα Προσοτσιάνης ἢ Ἡῶς*³⁴ καὶ παραλλήλως συγροτοῦν Ἐπιτροπή ἀπὸ κοινοῦ μὲ τοὺς προκρίτους τοῦ Νευροκοπίου, ἡ ὁποία καὶ μεταβαίνει στὴν Κωνσταντινούπολη μὲ σκοπὸ νὰ προβεῖ σὲ παραστάσεις πρὸς τὴν Ὑψηλὴ Πύλη καὶ νὰ *ζητήσῃ τὴν προστασία της*³⁵. Ἄμειρος τῶν συγκεκριμένων ἐνεργειῶν δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ὁ Μακεδονικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Σερρών· μάλιστα οἱ πρόκριτοι τῶν Σερρῶν ἀπευθύνονται στὸν Φιλολογικὸ Σύλλογο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, *συνιστῶντες τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν δύο (sic) ἑλληνικῶν κοινοτήτων*, ζητοῦν προφανῶς ἀπὸ τοὺς Κωνσταντινοπολίτες ἐμπόρους καὶ τραπεζίτες, οἱ ὅποιοι κινοῦνται ἢ καὶ ἐργάζονται στοὺς χώρους τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ τῶν Ὀθωμανικῶν Ὑπουργείων, νὰ τοὺς συνδράμουν³⁶. Τὶς σχετικὲς πληροφορίες ἔχουμε ἀπὸ τὴν ἐκθεση τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς *περὶ τῆς καταστάσεως τῆς παιδείας ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας*, τοῦ ἐπόμενου συλλογικοῦ ἔτους 1872/73, ἡ ὁποία καὶ ἀνεγνώσθη κατὰ τὴν ἐπέτειο ἐορτῆ τοῦ Συλλόγου, στίς 13 Μαΐου 1873³⁷, στοὺς χώρους τοῦ νεότευκτου μεγάρου τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, στὸ Πέραν, ἀπὸ τὸν Ξενοφώντα Ζωγράφο³⁸: (...) *ὁμοίως καὶ ὁ ἐν Σέρραις Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος, συνιστῶν τοὺς ἀντιπροσώπους δύο ἑλληνικῶν κοινοτήτων Νευροκοπίου (Νικόπολις) καὶ Προσοτσιάνης, ἀποστελλομένους ὅπως ἐξαιτήσωνται τὴν ὑπεράσπισιν τῆς σεβαστῆς Κυβερνήσεως, περιγράφει ἀρπαγὰς καὶ σφετερισμοὺς ἐκκλησιῶν τε καὶ σχολῶν ἑλληνικῶν καὶ οἰκτεῖρει τὴν τυφλὴν καταφορὰν καὶ τοὺς βανδαλικοὺς τρόπους τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, ἕως χθῆς ἀδελφῶν θεωρουμένων*³⁹.

1992, σσ. 253, 254, 255.

34. Παπαδόπουλος, ὁ.π., σ. 22· τοῦ ἰδίου, «Εἰσαγωγή στὴν ἱστορία τῶν ἑλληνικῶν φιλεκπαιδευτικῶν συλλόγων τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας κατὰ τὸν 19ο καὶ 20ὸ αἰῶνα», *Παρνασσὸς Δ'* (1962) 256· γιὰ τοὺς φιλεκπαιδευτικοὺς συλλόγους τῆς Μακεδονίας βλ. καὶ Ἄθ. Ἀγγελόπουλος, «Φιλεκπαιδευτικοὶ καὶ φιλανθρωπικοὶ σύλλογοι ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Τουρκοκρατίας», *Μακεδονικά* 11 (1971) 342-374. Σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρο 1 (κεφ. Α') τοῦ *Κανονισμοῦ τῆς Ἀδελφότητος*, σκοπὸς τῆς ἐν Προσοτσιάνῃ «Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος Ἡῶς» εἶναι ἡ *διάδοσις τῆς παιδείας καὶ τῶν φῶτων εἰς τὴν νεολαίαν τῆς κομποπόλεως ταύτης καὶ τῶν πέριξ, ἢ ἀνάπτυξις καὶ προαγωγή τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων καὶ ἡ σύστασις παρθεναγωγείου πρὸς ἑλληνοπρεπῆ μόρφωσιν τοῦ γυναικείου φύλου*, ἐνῶ ὀρίζεται ἄλλοῦ, ἄρθρο 22 (κεφ. Ζ'), στὴν σφραγίδα τῆς Ἀδελφότητος, *ἐν τῷ μέσῳ*, νὰ τοποθετηθεῖ, ὡς ἔμβλημα τῆς Ἡῶς, ἡ εἰκόνα τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, δὲν εἶναι ἄσχετο ἴσως αὐτὸ ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ Ἀδελφότης *πανηγυρίζει τὴν ἐπετηρίδα αὐτῆς κατὰ τὴν Παρασκευὴ τῆς Διακαινησίμου, ἥτοι τὴν ἐορτὴν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ὅποτε τελεῖται ἀρχιερατικὴ λειτουργία καὶ μνημονεύονται τὰ ὀνόματα πάντων τῶν συντελεσάντων εἰς τὴν πρόοδον τῆς Ἀδελφότητος καὶ γίνεται ἐπίσης καὶ ἡ λογοδοσία*, ἄρθρο 24 (κεφ. Ζ') (σχετικῶς μὲ τὸν Κανονισμὸ βλ. καὶ κατωτέρω).

35. *ΕΦΣΚ Ζ'* (1872/73), *Πρακτικά*, σ. 213.

36. Ὁ.π.

37. Ὁ.π., σσ. 205-219.

38. Ὁ.π., σ. 333 (τὴν ἴδια ἡμέρα, ὅπως εἶδαμε ἀνωτέρω, ἐν τῇ *μεγάλῃ αἰθούσῃ* τοῦ Συλλόγου, πραγματοποιοῦνται καὶ τὰ ἐγκαίνια τοῦ «νεόδμητου κτιρίου»).

39. Ὁ.π., σ. 213.

Ἡ εἰσήγηση τοῦ Ξενοφώντος Ζωγράφου ὁριστικοποιεῖται καὶ ὑπογράφεται ἀπὸ τὰ μέλη τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς τὴν προηγούμενη ἡμέρα 12 Μαΐου 1873, ἐκτὸς δὲ ἀπὸ τοὺς γνωστούς μας ἤδη Ἰωάννη Ἀριστοκλῆ, Κωνσταντῖνο Καλλιάδη, Βασίλειο Πυλάδη, Κωνσταντῖνο Καραθεοδωρῆ, στὴν Ἐπιτροπὴ συμμετέχουν καὶ ὁ Μιλτιάδης Πανταζῆς, *διευθυντὴς τοῦ Ἑλληνικοῦ Λυκείου*, καὶ ὁ Γαβριὴλ Σοφοκλῆς, ἐκτελῶν χρέη γραμματέως⁴⁰. ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν διαθέσιμων 1.190 λιρῶν τοῦ ἔτους 1872/73 γιὰ τὰ σχολεῖα τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων, ἡ Ἐπιτροπὴ ἀπεφάσισε νὰ εἰσηγηθεῖ ποσὸ 620 λιρῶν προκειμένου νὰ δοθεῖ γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν σχολείων τῆς Μακεδονίας καὶ ἀπὸ αὐτὰ *εἰς Πρωσοτζιάνην* νὰ δοθοῦν 15 λίρες, στὸ Νευροκόπι 60 –οἱ 20 λίρες ἦταν ἡ δωρεὰ τοῦ κ. Γεωργίου Ζαρίφη– καὶ στὸ *Πράβιον ἐπαρχίας Δράμας* 25 λίρες⁴¹. Ἀπὸ τὴ σύγκριση τῶν ποσῶν ποὺ διατίθενται στὶς διαφορὲς κοινότητες τῆς περιοχῆς, θὰ μπορούσε νὰ συμπεράνει κανεὶς πὼς εἴτε οἱ ἀνάγκες τοῦ Νευροκοπίου ἦταν μεγαλύτερες, καὶ εὐλόγα μιὰ ποῦ ἦταν ἡ πρώτη συμπαγῆς ἑλληνικὴ κοινότητα στὴν κοιλάδα ἀπὸ τὴ Βουλγαρία πρὸς τὴ Δράμα, εἴτε ὅτι οἱ δημογέροντες τοῦ Νευροκοπίου ἐνήργησαν συντονότερα⁴². ἤδη στὴ Συνεδρίαση ΤΜΕ' τοῦ Συλλόγου τῆς Βασιλεύουσας, στὶς 11 Δεκεμβρίου 1872, προεδρεύοντος τοῦ κ. Κωνσταντίνου Καραπάνου, ἀναγινώσκεται αἴτηση τῶν κατοίκων τοῦ Νευροκοπίου γιὰ βοήθεια καὶ ἐπὶ τῆς συγκεκριμένης αἰτήσεως, ὁ Σύλλογος *ψηφίζει, μετὰ τινα συζήτησιν, ὅπως χορηγηθῆ καὶ διὰ τὸ ἐνεστῶς ἔτος 40 λιρῶν χρηματικὴ συνδρομὴ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν αὐτόθι σχολείων*⁴³. Κοινωνός, ἐπίσης, τῶν προβλημάτων τῆς συγκεκριμένης κοινότητος, ἀρκετὰ ἐνωρίς, φαίνεται νὰ ἔγινε καὶ ὁ περιώνυμος τραπεζίτης τῶν χρόνων, φίλος τῶν Τούρκων σουλτάνων καὶ δανειοδότης τῶν Ὄθωμανικῶν Κυβερνήσεων Γεώργιος Ζαρίφης⁴⁴. τὶς σχετικὲς πληροφορίες ἔχουμε ἀπὸ τὰ Πρακτικὰ τῆς Συνεδριάσεως ΤΝΒ' τοῦ Συλλόγου, ποὺ πραγματοποιήθηκε στὶς 26 Φεβρουαρίου 1873, προεδρεύοντος τοῦ κ. Ἰωάννου Δ. Ἀριστοκλέους:

Μετὰ ταῦτα ὁ κ. γενικὸς γραμματεὺς, ἐπιφοτισθεὶς ὑπὸ τοῦ κ. Βασιάδου ἀπόντος εἰς Κύζικον, ἀγγέλει τῷ Συλλόγῳ ὅτι ὁ φιλογενὴς κ. Γ. Ζαρίφης ὑπέσχετο νὰ παρέχῃ ἑτησίως διὰ τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου ὑπὲρ τῶν σχολείων Νευροκόπης τῆς ἐπαρχίας Δράμας τὸ ποσὸν 20 λιρῶν ὀθωμανικῶν, ἐφ' ᾧ ὁ

40. Ὁπ., σ. 219.

41. Ὁπ., σ. 217.

42. Ὁ Γεώργιος Ζαρίφης συντονισμένα φαίνεται νὰ βοηθοῦσε τὶς ὁμογενειακὲς κοινότητες τῆς Νοτίου Βουλγαρίας, δὲν εἶναι τυχαῖο, λ.χ., ὅτι συνέστησε στὴν Φιλιππούπολη τὸ 1875 καὶ χρηματοδότησε τὰ Ζαρίφεια Ἐκπαιδευτήρια, ἀναφορὲς σὲ αὐτὰ κάνει στὶς «ἀναμνήσεις» του ὁ ἑγγονὸς τοῦ Γεωργίου Ζαρίφη, ὁ ὁμώνυμος γιὸς τοῦ Λεωνίδα, βλ. Γ. Α. Ζαρίφης, *Οἱ ἀναμνήσεις μου, ἕνας κόσμος ποὺ ἔφυγε - Κωνσταντινούπολη 1800-1920*, Ἀθήνα 2002, σσ. 72-73, 262-264.

43. ΕΦΣΚ Ζ' (1872/73), Πρακτικά, σ. 256.

44. Ζαρίφης, ὁ.π., σσ. 66-70, 158-161.

Σύλλογος ἐψηφίσατο ἵνα σταλῆ εὐχαριστήριος ἐπιστολή τῷ κ. Γ. Ζαρίφη⁴⁵.

Πόσο καιρὸ ἔμειναν στὴ Βασιλεύουσα οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Προσοτσάνης εἶναι ἄγνωστο, ὅπως ἄγνωστο εἶναι καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν παραστάσεων τους πρὸς τὴν Ὀθωμανικὴ Κυβέρνηση, πιθανότατα ὁμως τότε, κατὰ τὸν χρό- νο τῆς παραμονῆς τους στὴν Κωνσταντινούπολη, οἱ ἐκ Προσοτσάνης δημο- γέροντες νὰ φρόντισαν νὰ ἐκτυπώσουν καὶ τὸν Κανονισμό τῆς Φιλεκπαιδευ- τικῆς Ἀδελφότητος τῆς Κοινότητός τους ἢ Ἡώς καί, ἐπίσης, θὰ καλλιέργη- σαν τὶς σχέσεις τους μὲ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου⁴⁶. θὰ μποροῦσε κάποιος νὰ ὑποθέσει ὅτι τὰ ἀποτελέσματα τῶν παραστάσεων τους δὲν ἦταν τὰ ἀναμενόμενα, διότι στὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ τὸν Μάιο τοῦ 1873 ὡς τὸν ἐπόμενο Ἀπρίλιο τοῦ 1874, οἱ δημογέροντες τῆς Προσοτσάνης ἀναγκάζονται νὰ ἐπανέλθουν καὶ ἀπευθύνουν ἄμεσα πλέον ἐπιστολὲς πρὸς τὸν Φιλολογικὸ Σύλλογο, στίς ὁποῖες διεκτραγωδοῦν τὴν κατάσταση στὴν Κοινότητα καὶ ἀναφέρονται στὰ δεινὰ στὰ ὁποῖα ὑποβάλλονται ἀπὸ τοὺς σχι- σματικούς⁴⁷. Ἔτσι στὴν ἔκθεσή της τὴν ἀφορῶσα στὴν κατάσταση τῆς παι- δείας ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, μὲ εἰσηγητὴ τὸν Κωνσταντῖνο Καλλιὰδη, ἢ Ἐκπαιδευτικὴ Ἐπιτροπὴ, κατὰ τὴν ἐπέτειο ἐορτῆ τοῦ Συλλόγου, στίς 5 Μαΐου 1874, κάνει ἰδιαίτερη ἀναφορὰ στὴν κρατοῦσα κατάσταση στὴν Προσοτσάνη:

Ἐν ἀξιολόγῳ ἐκθέσει περιγράφων ὁ εἰρημένος Σύλλογος [sc. ὁ ἐν Σέρραις Μακεδονικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς] τὴν κατάστασιν τῆς Μακεδονίας, ἀγγέλει ἡμῖν ὅτι αἱ ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης προσπάθειαι αὐτοῦ προοδεύουσιν, εὐάριθμοι δὲ τινες κοινότητες ἀναγνωρίζουσι τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς, ὡς (...) ἢ παρὰ τὴν Δράμαν Πλεῦνα, ὑφ' Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων κατοικούμεναι, συνίστησι δὲ τὴν κοινότητα Προσοτσιάνης, ἥτις ἄλλως τε καὶ ἀπ' εὐθείας τρεῖς πέμψασα ἡμῖν ἐπιστολὰς διὰ παθητικωτάτων ἐκφράσεων περιγράφει τὰ ὑπὸ τῆς ἐναντίας μερίδος ἐπιβαλλόμενα αὐτῇ δεινὰ, ἧς ἢ ἑλ- ληνικὴ μερίς διευθύνεται ὑπ' ἀνδρὸς βουλγαρικῆς μὲν καταγωγῆς, θερμοῦ δ' ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀγωνιζομένου, ἐφ' ᾧ καὶ πέμπομεν αὐτῷ τὰς ἐγκαρδίους ἡμῶν προσηρήσεις, προτρέποντες τὸν γνήσιον τοῦτον λάτρην τῆς ἀληθοῦς παιδείας ὅπως ἐμμένῃ ἀκράδαντος ἐν τῇ ἐκπληρώσει τοῦ εὐγε-

45. ΕΦΣΚ Ζ' (1872/73), Πρακτικά, σ. 268.

46. Πράγματι ὁ Κανονισμὸς τυπώνεται στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1873, βλ. Κανονισμὸς τῆς ἐν Προσοτσιάνῃ Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος ἢ Ἡώς, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1873 (Ἐκ τοῦ τυπογραφείου Κ. Πληθωνίδου - Ὁδὸς Γενί Τζαμί, ἀριθμὸς 111): ὁ Κανονισμὸς φαίνεται νὰ ἐγρῖνεται «Ἐν Προσοτσιάνῃ τῇ 8 Μαΐου 1873», ἂν δεχθοῦμε ὅτι πράγματι αὐτὸς ἐκτυπώ- θηκε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς παραμονῆς τῶν δημογερόντων τῆς Προσοτσάνης στὴ Βασιλεύουσα, τότε ἀσφαλῶς ἡ ἀποστολὴ αὐτῆ θὰ πρέπει νὰ πραγματοποιήθηκε μετὰ τὶς 8 Μαΐου 1873 (πρβλ. Κανονισμὸς τῆς ἐν Προσοτσιάνῃ, ὁ.π., σ. 8).

47. Φαίνεται νὰ ἀποστέλουν στὸν Ἑλληνικὸ Φιλολογικὸ Σύλλογο στὴ Βασιλεύουσα τρεῖς ἐπιστολές, πρβλ. ΕΦΣΚ Η' (1873/74), Πρακτικά, σ. 262.

νοῦς αὐτοῦ καθήκοντος⁴⁸.

Λόγω τοῦ ἐμπεριστάτου τῆς καταστάσεως, ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος τῆς Βασιλεύουσας ἀποφασίζει ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν 765 λιρῶν τῶν προοριζομένων γιὰ τὰ σχολεῖα τῆς Μακεδονίας, νὰ διατεθοῦν 10 λίρες γιὰ τὰ *σχολεῖα τῆς Πρωσοτσάνης*, 40 λίρες γιὰ τὰ σχολεῖα τοῦ Νευροκοπίου, 20 λίρες γιὰ τὰ σχολεῖα τοῦ *Πραβίου ἐπαρχίας Δράμας*⁴⁹. Ὅμως ποιὸς εἶναι ὁ βουλγαρικῆς καταγωγῆς ἀρχηγὸς τῆς *ἐλληνικῆς μερίδος* στὴν Πρωσοτσάνη, στὸν ὁποῖον ρητὰ ἀναφέρεται ἡ Ἐκπαιδευτικὴ Ἐπιτροπὴ, ὁ τόσο σθεναρὰ ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς παιδείας; Θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποθέσουμε μόνο ὅτι ὁ Σύλλογος ἀναφέρεται στὸ μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος ἢ *Ἡὼς* ἀπὸ τὴν ἴδρυσή της τὸ 1872/73, τὸν Ἡλία Χατζηγεωργίου, τὸν κατοπινὸ Ἡλία Χατζηγεωργίηφ⁵⁰. Ἄν πράγματι ὁ Σύλλογος ἀναφέρεται σὲ αὐτόν καὶ ὁ Ἡλίας Χατζηγεωργίου εἶχε βουλγαρικὴ καταγωγή, δὲν κατανοοῦμε τὸν λόγο μιᾶς δημόσιας ἀναφορᾶς σὲ αὐτήν, σὲ ἐποχὴ μάλιστα ὀξύνσεως τῶν φυλετικῶν παθῶν, διότι ἀντὶ τῆς στηρίξεως στὴν *ἐκπλήρωση τοῦ καθήκοντος* στὴν ὁποία θὰ ἀπέβλεπαν οἱ ἄνθρωποι τοῦ Συλλόγου, προφανῶς σὲ μιὰ μικρὴ κοινωνία θὰ ἐπέφερε τὸ ἀντίθετο ἀποτέλεσμα: ἴσως δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ὁ Ἡλίας Χατζηγεωργίου τὰ κατοπινὰ χρόνια θὰ μεταστῆ πρὸς τὴ βουλγαρικὴ πλευρὰ, θὰ μετοικήσει στὴ Δράμα, ἀσχολούμε-

48. Ὁ.π. (τὴν Ἐπιτροπὴ συμπληρώνουν οἱ γνωστοὶ καὶ ἀπὸ προηγούμενες ἐκθέσεις Κ. Καραθεοδωρῆς, Β. Πυλάδης, Ξ. Ζωγράφος, Ἄπ. Βαφειάδης, Κ. Καραπάνος, Κ. Καλλιάνης, Ἰ. Ἀριστοκλῆς καὶ Μ. Πανταζῆς).

49. Ὁ.π., σ. 266.

50. Φαίνεται νὰ μετέχει στὸ «Συμβούλιο» τῆς Ἀδελφότητος, μαζί μὲ τοὺς Ν. Λιάμη, Γ. Βουλτσιάδη, παπα-Ἰωάννη Οἰκονόμου, Δ. Δάγια, Ἰ. Βογιατζῆ, Β. Μαυρουδῆ, Ἀ. Καραγιάννη, Δ. Μήτσα, Στ. Δῶδο, Γ. Τριανταφυλλίδη καὶ ἄλλοι τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα δυστυχῶς δὲν γνωρίζουμε, βλ. Βουλτσιάδης, ὁ.π., σ. 54· προφανῶς ἡ ἀνωτέρω σύνθεση τοῦ Συμβουλίου δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα καὶ αὐτὸ γιὰ τὸ ἀρθρο 8 (κεφ. Δ') τοῦ Κανονισμοῦ τῆς Ἀδελφότητος, ἢ *Διευθύνσεις τῆς Ἀδελφότητος σύγκειται ἐκ Προέδρου, Γραμματέως, Ταμίου καὶ δύο Ἐφόρων*, οἱ ὁποῖοι καὶ ἀπαρτίζουν τὴν πενταμελῆ Ἐφορίαν τῆς Ἀδελφότητος, τὴν διοικοῦσαν καὶ διευθύνουσαν τὰς ὑποθέσεις αὐτῆς, οἱ ἔφοροι κατὰ ταῦτα ἦσαν πέντε, οἱ διευθύνοντες τὴν Ἀδελφότητα, καὶ ὄχι ἔνδεκα, ὅσοι τοὐλάχιστον καταγράφονται ἀνωτέρω ὡς μέλη τοῦ «Συμβουλίου» (βλ. *Κανονισμὸς τῆς ἐν Πρωσοτσάνῃ, ὁ.π., σσ. 2-3*). Τὴν πρώτη, λοιπόν, «Ἐπιτροπὴ», τὴ συγκροτηθεῖσα πιθανότατα γιὰ νὰ προχωρήσει τίς διαδικασίες συστάσεως τῆς Ἀδελφότητος, ἐγκρίσεως καὶ δημοσιεύσεως τοῦ *Κανονισμοῦ* κ.λπ., ὅπως αὐτὴ καταγράφεται στὸν δημοσιευθέντα *Κανονισμὸ τῆς Ἀδελφότητος*, συναποτελοῦσαν οἱ: *Παπα-Οἰκονόμος, Νικόλαος Λιάμης, Μαυρουδῆς Βουλτσιάνου, Γεώργιος Βούλτσου, Χατζῆ Χρήστου Βουλτσιάνου, Στ. Ἀθανασιάδης*, ἐνῶ ὡς *Γενικὸς Γραμματεὺς* τῆς Ἐπιτροπῆς καταγράφεται ὁ Γ. Ἀστεριάδης, ὁ γιὰ χρόνια πολλὰ λαμπρὸς δάσκαλος καὶ λόγιος τῆς Κοινότητος (ὁ.π., σ. 1)· εἶναι πιθανὸ πὼς κάποιοι ἐκ τῶν ἀνωτέρω δημογερόντων-μελῶν τῆς «Ἐπιτροπῆς» θὰ βρεθοῦν κατὰ τὸ 1873 καὶ στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ προωθήσουν τοὺς σκοποὺς τῆς Ἀδελφότητος καὶ νὰ προστρέξουν στὴν Ὑψηλὴ Πύλη, ζητώντας βοήθεια, καὶ ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ἴσως ἄσχετο τῆς παρουσίας τῶν δημογερόντων στὴ Βασιλεύουσα καὶ στὴν Ὑψηλὴ Πύλη, τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ἀδελφότης τίθεται ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ κραταιοτάτου καὶ φιλοπροοδευτικωτάτου ἡμῶν Ἄνακτος Σουλτάν ΑΠΟΥΛ ΑΖΙΖ ΧΑΝ (ὁ.π., σ. 3).

νος με τὸ καπνεμπόρειο εὐρύτερα στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ στὴ Θράκη, καὶ γενόμενος πλέον Ἡλίας Χατζηγεωργήφ θὰ καταστῆ ἀρχηγὸς καὶ ταμίας τῶν βουλγαρικῶν κομιτάτων τῆς περιοχῆς⁵¹.

Πρόκειται γιὰ ἀμφιλεγόμενο πρόσωπο, τὸ ὁποῖο θὰ συνδεθεῖ μετὰ τὴν ἱστορία, κυρίως μετὰ τὴν ἱστορία τῆς παιδείας τῆς Προσοτσάνης, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐξαρχικὴ κίνηση στὴν περιοχή· τὸ ἐκδοθὲν ἐσχάτως *Ἀρχεῖο τοῦ Χρυσόστομου Σμύρνης*, τὸ ὁποῖο, μέσα ἀπὸ περιπέτειες, μετὰ τὴ Μικρασιατικὴ Καταστροφή, *διεσώθη ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Ἀυστρίας Χρυσόστομο Τσίτερ*, μᾶς δίδει σημαντικὲς ἀπὸ διάφορα ἔγγραφα πληροφορίες γιὰ τὸν Ἡλία Χατζηγεωργίου-Ἰωαννίδη. Μεταξὺ ἄλλων, ἐντοπίζεται ἔγγραφο ὑπογραφόμενο ἀπὸ τὴν Κοινότητα τῆς Προσοτσάνης (ἐφοροεπιτρόπους - δημογέροντες - ἱερεῖς - μέλη Κοινότητος) καὶ ἀπευθυνόμενο στὸν πατριάρχη Ἰωακείμ Γ΄ εἰς Κωνσταντινούπολιν· τὸ ἔγγραφο ἀναφέρεται στὰ τῆς κηδείας καὶ ἐκφορᾶς τοῦ Ἡλία Χατζηγεωργίου στὴν Προσοτσάνη, μετὰ τὴ δολοφονία του στὴν Ξάνθη καὶ τὴ μεταφορὰ τῆς σοροῦ του στὴν πατρικὴ οἰκία, στὴ γενέθλια γῆ, τὴν Τετάρτη 20 καὶ Πέμπτη 21 Μαΐου 1909. Μέσα ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο ἔγγραφο, ὑπογραφόμενο πιθανότατα ἀπὸ ἀρκετοὺς παλαιοὺς φίλους καὶ συνεργάτες τοῦ Χατζηγεωργήφ, κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1870 στὴν Ἀδελφότητα Ἡώς, διαγράφεται μετὰ μελανὰ χρώματα ὅλη ἡ πορεία τοῦ ἀρνησίθρησκου καὶ ἀρνησιπάτριδος, ἐνδεικτικὸ τοῦ πόσο πολὺ νερὸ κύλησε κάτω ἀπὸ τὶς γέφυρες κατὰ τὰ χρόνια ποὺ μεσολάβησαν ἔκτοτε καὶ ὡς τὴ δολοφονία του, ἀλλὰ καὶ τοῦ μίσους τῶν βουλγαριζόντων καὶ ἐξαρχικῶν γιὰ τὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὴν Ὁρθοδοξία:

Τὰ γεγονότα ταῦτα προκλήθέντα ἐξ ἀφορμῆς τῆς κηδείας τοῦ ἐν Ξάνθῃ φονευθέντος βουλγαρίζοντος Ἡλίας Χατζηγεωργίου καταγομένου ἐκ Προσοτσάνης καὶ τὰ μάλα ἐργασθέντος ὑπὲρ τῆς παγιώσεως τῶν ἐν τῇ περιφερείᾳ Δράμας βουλγαρικῶν κοινοτήτων (...) Κατὰ τὴν ἐσπέραν δηλαδὴ τῆς παρελθούσης Τετάρτης 20 Μαΐου ἐνῶ μετεφέρετο εἰς τὴν πατρικὴν οἰκίαν ὁ ἐν Ξάνθῃ φονευθεὶς Ἡλίας Χατζηγεώργης, ἡ συνοδεύσασα αὐτὸν συνοδεία, ἐν ἧ παρευρίσκειτο ὁ Βούλγαρος ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος Σερρών μετὰ τοῦ λοιποῦ προσωπικοῦ τοῦ Προξενείου καὶ ὁ πρόξενος Σερρών καὶ τινων ἐκ τῶν ἀνεγνωρισμένων πρώην Βουλγάρων κομιτατζήδων, ὁ ἐκτελῶν χρέη Βουλγάρου

51. Πρβλ., γιὰ τὸν Ἡλία Χατζηγεωργήφ, Σπ. Λοβέροδης, *Ὁ μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος*, Ἀθήνα 1929, σ. 125· Κ. Πολίτης, *Χρυσόστομος Σμύρνης*, Ἀθήνα 1971 (καὶ Ἀθήνα 1993), σ. 43, ὅπως καὶ Στ. Ἰωαννίδης, «Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγώνας καὶ τὸ κίνημα ἀντιστάσεως στὴν Ξάνθη», *Συμπόσιο «Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγώνας, Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη 1987, σσ. 445-457· Πασχάλιδης, *ὁ.π.*, σσ. 174-176· πλούσιες πλέον πληροφορίες γιὰ τὸν Ἡλία Χατζηγεωργήφ καὶ τὴν δράση του στὴν Προσοτσάνη καὶ στὴν εὐρύτερη περιοχή βλ. Ἀλ. Ἀλεξανδρῆς, *Τὸ Ἀρχεῖον τοῦ ἔθνομάρτυρος Σμύρνης Χρυσόστομου, ὅπως διεσώθη ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Ἀυστρίας Χρυσόστομο Τσίτερ*, Α΄ - Δράμα: Μητρόπολις Δράμας (1902-1910), Ἀθήνα 2000, σσ. XLVI, 58, 64, 98, 99, 104, 108-110, 191, 229, 261, 263-269, 303, 304, 313, 439, 446-448, 452.

ἐν Προσωτσάνη ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου Ἰβάν Κιόσεφ, ὅστις ἀπεφυλακίσθη ἐκ τῶν φυλακῶν Δράμας (...) τὴν ἐσπέραν τῆς 19 Μαΐου, ὁ ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν βουλγαρικῶν σχολείων τῆς περιφερείας Δράμας διαμμένων ἐν Προσωτσάνη Ἄντσεφ, ὁ γνωστός δυναμιτιστὴς τοῦ κατὰ τὴν ψευδοεπανάστασιν τῶν Βουλγάρων τοῦ 1903 ἀνατιναχθέντος ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀτμοπλοίου τῶν Θαλασσίων Διαπορθμεύσεων Γουαδάλ Κεβίρ Μιλάν, ὅστις ἤδη ἐκτελεῖ χρέη διευθυντοῦ τῆς ἐν Δράμα ἀρτισυστάτου καὶ μόλις πέντε ἀριθμούσης μαθητᾶς βουλγαρικῆς σχολῆς καὶ ἄλλοι τοῦ αὐτοῦ φυράματος, ἔστη καὶ ἀνελθὼν ἐπὶ τινος ἐξώστου ὁ τῶν φυλακῶν Δράμας τρόφιμος (...) Ἰβάν Κιόσεφ εἶπε περίπου τὰ ἐξῆς εἰς ἐπήκοον πάντων, ἐν οἷς παρευρίσκοντο κυβερνητικοὶ ὑπάλληλοι καὶ τινὰ μέλη τοῦ Νεοτουρκικοῦ Κομιτάτου Ἐνωσις καὶ Πρόοδος: «Δυστυχῶς, Βούλγαροι ἀδελφοί, ἐστερήθημεν τοῦ θεμελίου τοῦ βουλγαρικοῦ γένους ἐν τῇ περιφερείᾳ Δράμας καὶ Προσωτσάνης. Ὁ Ἡλίας Χατζηγεώργης, τοῦ ὁποίου ἡ οἰκογένεια ἀνεστύλωσε καὶ συνέπηξε τὴν βουλγαρικὴν ἐθνότητα ἐν τῇ περιφερείᾳ Δράμας καὶ τοσαῦτα ὑπὲρ αὐτῆς ὑπέστη, δὲν ὑπάρχει πλέον μεταξὺ τῶν ζώντων, διότι ἡ δολοφόνος μάχαιρα τῶν ἀτίμων Γραικῶν ἀπέκοψε τὸ νῆμα τῆς ζωῆς του. Ἡ ὑπαρξις τοῦ Ἡλίου Χατζηγεώργη διὰ τὸ βουλγαρικὸν ἔθνος ἦτο πολύτιμος καὶ μόνον μὲ χιλίας κεφαλὰς Γραικῶν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξαγορασθῆ καὶ δέον νὰ ἐξαγορασθῆ (...) Ὅπως κλαίει τὴν στιγμὴν ταύτην ἡ μήτηρ καὶ ἡ σύζυγος τοῦ φονευθέντος, οὕτω πρέπει νὰ κλαίωσι χιλιάδες Ἑλληνίδων μητέρων καὶ Ἑλληνίδων συζύγων (...). Μετὰ τὸν Ἰβάν Κιόσεφ ἔλαβε τὸν λόγον ὁ (...) Ἄντσεφ, ὅστις ὑπερηκόντισε τὸν προλαλήσαντα εἰς τὰς (...) ὕβρεις (...) ὥστε πολλάκις διεκόπτετο ὑπὸ κραυγῶν: «Κατάρρα εἰς τὸν πατριάρχη, Κρεμάλα εἰς τὸν μητροπολίτην Δράμας, Θάνατος εἰς τοὺς Γραικοὺς κ.τ.λ.». Ἀκολούθως ἡ συνοδεία εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ φονευθέντος, ὅπου ὁ Βούλγαρος πρόξενος Σεργῶν ἐδέχετο τὰ συλλυπητήρια τῶν προσερχομένων (...). Οἱ νεώτεροι ἐκ τῶν βουλγαριζόντων, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν μυστικὴν πολιτοφυλακίαν (...) προκλητικώτατοι (...) περιήρχοντο τὰς ὁδοὺς τῆς κωμοπόλεώς μας καὶ ὕβριζοντες (...) προσεπάθουν νὰ ἐλθωσιν εἰς ῥῆξιν μετὰ τῶν ἡμετέρων (...) Τὴν ἐπομένην εὐθὺς ὡς ἤρχισαν συγκεντρούμενοι οἱ ἐκ τῶν πέριξ βουλγαριζόντων χωρίων (...) καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἐθεωρήθη ἐπαρκῆς (...) ἐδόθη τὸ σύνθημα τῆς ἐκφορᾶς καὶ κατὰ τὴν παρὰ τὴν ἀγορὰν καὶ πρὸ τῶν ὀθωμανικῶν καφενειῶν διέλευσιν ἡ συνοδεία ἔστη, διότι ὁ (...) Ἄντσεφ ἀνελθὼν ἐπὶ τῶν βαθμίδων τῆς θύρας ἀλφίτοπωλείου τινὸς ἐξεφώνησε καὶ πάλιν (...) ἐπαναστατικώτατον λόγον ὑπὸ τύπον ἐπικηδείου (...) καὶ παρώτρυνε τὰ πλήθη ὅπως ἐπιδιώξωσι τὸν ἀπαχονισμόν τοῦ (...) μητροπολίτου, διότι τοιοῦτου θανάτου εἶνε ἄξιος (...) ἐν μέσφ διακοπῶν περὶ θανάτου καὶ ἐξαλείψεως ἀπὸ τῆς Μακεδονίας παντὸς Ἑλληνοῦ παρὰ τοῦ συγκεντρωθέντος συρφετοῦ τῶν καννιβάλων (...). Ἀκολούθως, ὅταν ἡ κηδεία ἐφθασεν πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ προαυ-

λίου, ἐν ᾧ κείται τὸ κοιμητήριον τῶν ὀρθοδόξων, ὅπερ ἀρπαγὴν παρανόμως ὑπὸ τῶν βουλγαριζόντων πρὸ ἐτῶν χρησιμοποιεῖται ἤδη παρ' αὐτῶν ὡς ναός, ἀνελθὼν ἐπὶ τινος ὑψώματος ὁ διερμηνεὺς τοῦ ἐν Σέρραις Βουλγαρικοῦ Προξενείου ἀπήγγειλε γραπτὸν λόγον (...) ἐπιλέγει ὁ ρήτωρ: «(...) ἂν ἔχασεν ἕναν ἥρωα, οἷος ἦτο ὁ Ἡλίας Χατζηγεώργης (...) ἔχει καὶ ἄλλους οἵτινες θὰ ἐργασθῶσιν ὅπως προσδώσωσιν εἰς αὐτὸ τὰ ἀρχαῖα ὄριά του καὶ τὴν προσήκουσαν εὐκλείαν καὶ μεγαλείον». (...) Εἶτα ἡ συνοδεία εἰσῆλθεν εἰς τὸ προαύλιον τοῦ κοιμητηρίου καὶ μετὰ τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν διηθύνθη εἰς τὸ νεκροταφεῖον, ὅπου πρὶν ἢ κατατεθῆ ὁ νεκρὸς εἰς τὴν τελευταίαν του κατοικίαν, ὁ Βούλγαρος ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος συνεπλήρωσε τὰς (...) ὑβρεῖς, μεθ' ὃ πάντες ἐν διαδηλώσει μετέβησαν εἰς τὸ Διοικητήριον, ὅπου ἐπανέλαβον τὴν περὶ τοῦ ἀπαγχονισμοῦ τοῦ μητροπολίτου Δράμας ἀπαίτησίν των καὶ ἐδήλωσαν ἀπροκαλύπτως ὅτι (...) μικροὶ καὶ μεγάλοι θὰ λάβωσι τὰ ὄπλα καὶ θὰ ἐκδικήσωσι μόνοι των τὸν γενόμενον φόνον τοῦ Ἡλίας Χατζηγεώργη⁵².

Ὁ Ἀλέξανδρος Ἀλεξανδρῆς θέλει τὸν Ἡλία Χατζηγεωργήφ δάσκαλο ἀρχικὰ σὲ ἐλληνοφώνο σχολεῖο, βασιζόμενος σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Χρυσοστόμου Δράμας τοῦ μετέπειτα Σμύρνης, ἀπὸ 28 Ἰουλίου 1906 πρὸς τὸν Πατριάρχη Ἰωακείμ Γ', ὅπου μεταξὺ ἄλλων διαβάζουμε: *Χ' Γεωργίος τις Ἰωαννίδης, πρῶην Ἑλλην διδάσκαλος ἐκ τοῦ χωρίου Βόλακος τῆς ἐπαρχίας μου, ἀρνησίπατρης καὶ ἀρνησίθηρος περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του γενόμενος, καὶ κατωτέρω: (...) καὶ νῦν ἀποβιώσαντος τοῦ πατρὸς, ὁ μὲν υἱὸς Χ' Γεωργῆς Ἡλίας σήπεται ἐν ταῖς φυλακαῖς, ὁ δὲ καβάσης του, ἐπ' αὐτοφόρῳ συλληφθεὶς μὲ δύο περιόστροφα (...), ἀλλὰ καὶ σὲ μεταγενέστερο τῆς ἐπιστολῆς, ἀχρόνιστο, ἔγγραφο τοῦ ἰδίου Χρυσοστόμου μὲ τίτλο Παραλληλισμὸς δύο νέων γεγονότων πρὸς παλαιότερα δύο τοιαῦτα, ὅπου μεταξὺ ἄλλων, ἐπίσης, διαβάζουμε: Ἐπὶ κεφαλῆς δὲ τῶν τεσσάρων τούτων οἰκογενειῶν τῶν βουλγαρικῶν ἴσταται ἡ οἰκογένεια τοῦ Χ' Γεωργίου Ἰωαννίδου, ἐλληνοδιδασκάλου ἄλλοτε, ἀποστάτου νῦν καὶ ἀρνησιπάτριδος. Τὴν 12/25 Μαρτίου 1907 ἐπυροβολήθη ἐν Δράμα ὁ υἱὸς τοῦ Χ' Γεωργίου τούτου Ἰωαννίδου καὶ τοῦ καβάση (σωματοφύλακός του) ὑπ' ἀγνώστων, κατ' ἄλλους μὲν Τούρκων, κατ' ἄλλους (...) ἂν λοιπὸν θὰ πρέπει νὰ ἐρμηνεύσουμε σωστὰ τὰ ἀναφερόμενα κυρίως στὸ δεύτερο αὐτὸ ἔγγραφο τοῦ μητροπολίτη Χρυσοστόμου, ἐλληνοδιδάσκαλος ἄλλοτε ἦταν ὁ Γεωργίος Ἰωαννίδης, πατέρας τοῦ Ἡλίας, καὶ ὄχι ὁ Ἡλίας γυιὸς τοῦ Χατζῆ Γεωργίου (–γενόμενος πιθανότατα Ἡλίας Χατζηγεώργης πλέον, ἀντὶ τοῦ Ἡλίας Ἰωαννίδης)⁵³.*

Ὅτι οἱ πρόκριτοι τῆς Προσοτσάνης, οἱ συστήσαντες τὴ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότητα, συντόμως ἀγωνίζονταν γιὰ τὴ στήριξη τῆς παιδείας τῆς περι-

52. Ἀλεξανδρῆς, ὁ.π., σσ. 264-267.

53. Ὁ.π., σσ. 108-109, 303, 439.

χῆς, δεικνύει καὶ ἡ ἀπόφασή τους μέσα στὸ 1873 γιὰ τὴν ἀνοικοδόμηση τῶν σχολείων τῆς Κοινότητος –ζητοῦν μάλιστα γιὰ αὐτό, μὲ ἐπιστολὴ τους, καὶ τὴν οἰκονομικὴ συνδρομὴ τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου⁵⁴· ἔτσι, στὴ Συνεδρίαση ΤΟ΄ τοῦ Συλλόγου στὶς 18 Αὐγούστου 1873, προεδρεύοντας τοῦ κ. Ἡροκλέους Βασιάδου, ἀναγινώσκειται ἐπιστολὴ προκρίτων Προσοτσιάνης, δι' ἧς ἀγγέλλοντες τὴν πρὸς ἀνοικοδόμησην σχολείων ἀπόφασιν τῆς κοινότητος ἐξαιτοῦνται τὴν συνδρομὴν τοῦ Συλλόγου⁵⁵. Πιθανότατα οἱ δημογέροντες τῆς Προσοτσάνης εἶναι αὐτοὶ ποὺ ἐνημερώνουν, βοηθοῦν καὶ συνεγείρουν πρὸς τὴν παιδεία καὶ τὴν ἑλληνικὴ μερίδα τῆς Κοινότητος τῆς Πλεύνας (σημ. Πετρούσα), διότι λίγους μῆνες μετὰ θὰ ἀπευθυνθοῦν καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Πλεύνας στὸν Σύλλογο τῆς Βασιλεύουσας, ζητώντας ἐνίσχυση πρὸς σύστασιν σχολείου⁵⁶· τὴν πληροφορία ἔχουμε ἀπὸ τὰ Πρακτικὰ τῆς Συνεδριάσεως ΤΟΑ΄ τῆς 15ης Ὀκτωβρίου 1873, ὅταν, προεδρεύοντας τοῦ κ. Ἡροκλέους Βασιάδου, ἀναγινώσκειται ἐπιστολὴ κατοίκων Πλεύνης ἐξαιτουμένων τὴν χρηματικὴν τοῦ Συλλόγου βοήθειαν πρὸς σύστασιν σχολείου⁵⁷.

Ἡ βοήθεια τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὰ σχολεῖα τῆς Προσοτσάνης καὶ τοῦ Νευροκοπίου φαίνεται νὰ συνεχίζεται καὶ κατὰ τὰ ἐπόμενα χρόνια· ἔτσι χωρὶς νὰ γίνεταί εἰδικὴ ἀναφορὰ στὴν κατάσταση τῆς παιδείας στὴν Προσοτσάνη ἀπὸ τὴν Ἐκπαιδευτικὴ Ἐπιτροπὴ πληροφοροῦμεθα ἀπὸ τὴν ἔκθεσή της γιὰ τὴν κατάσταση τῆς παιδείας ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ συλλογικοῦ ἔτους 1874/ 75⁵⁸, ὅτι ὁ Σύλλογος χορηγεῖ καὶ πάλι ἀπὸ τὸ συνολικὸ ποσὸ τῶν πρὸς διάθεση 1.000 λιρῶν γιὰ τὰ σχολεῖα τῶν ἐπαρχιῶν, 10 λίρες εἰς τὰ σχολεῖα Προσοτσάνης καὶ 20 λίρες εἰς τὰ σχολεῖα Νευροκοπίου (–τὸ συγκεκριμένο ποσὸ

54. ΕΦΣΚ Η΄ (1873/74), Πρακτικά, σ. 296.

55. Ὁπ.· ἡ ὀλοκλήρωση τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ σχολείου φαίνεται νὰ γίνεταί τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1879 κατὰ τὴν περιοδεία του στὴν περιοχὴ στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ 20οῦ αἰῶνος· ὁ Γεώργιος Χατζηκυριακοῦ βρῖσκει τὸ σχολεῖο παλαιὸ καὶ σαθρὸ, διασώζει ὡστόσο, πέρα ἀπὸ τὸ 8/στιχο ἐπίγραμμα, τὸ χαραγμένο ἐπὶ μαρμαρίνης τετειχισμένης πλακῶς καὶ ἐπιγραφή ποῦ ἐπιβεβαιώνει ὅτι τὸ σχολεῖο ἀνηγέρθη ἀπὸ τὴ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότητα ἢ Ἡώς, ἀντιγράφει: Ὁλοδομηταὶ τῆ συντόμφ φροντίδι καὶ ἀόκνῳ ἐπιμελείᾳ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλην(ικῆς) Φιλ(εκπαιδευτικῆς) Ἀδελφότητος Ἡώς, ἀρχιερατεύοντος τοῦ Σεβ(ασμιωτάτου) Μητροπολίτου Δράμης Γερμανοῦ. Ἐν Προσοτσάνῃ 1879 Ὀκτ(ωβρίου) 12, βλ. Χατζηκυριακοῦ, ὁ.π., σ. 124.

56. ΕΦΣΚ Η΄ (1873/74), Πρακτικά, σ. 209.

57. Ὁπ.· ἀπὸ τὸν Γεώργιο Χατζηκυριακοῦ πληροφοροῦμεθα ὅτι ἡ βουλγαρικὴ σχισματικὴ κοινότης, στὴν Πλεύνα, σφετερισθεῖσα τὴν τε ἡμετέραν ἐκκλησίαν καὶ τὸ σχολεῖον, ἠνάγκασε τοὺς ὁμογενεῖς νὰ ἀνεγείρουν νέαν ἐκκλησίαν εἰς τὸ ἄκρον τοῦ χωρίου καὶ ἠγόρασαν οἰκίαν, μετόχιον τῆς Εἰκοσιφοινίσσης Μονῆς, ἦν εἰς σχολεῖον μετέβαλον, βλ. Χατζηκυριακοῦ, ὁ.π., σσ. 124-125.

58. ΕΦΣΚ Θ΄ (1874/75), Πρακτικά, σσ. 182-192 (τὴν Ἐπιτροπὴ συναπαρτίζουν οἱ γνωστοί μας καὶ ἀπὸ ἄλλες «ἐκθέσεις» Ξ. Ζωγράφος, Β. Πυλάδης, Γ. Σοφοκλῆς, Ἴ. Ἀριστοκλῆς, Κ. Καραθεοδωρῆς, Ἀπ. Βαφειάδης, Κ. Καραπάνος καὶ ὁ καθηγητὴς ἐν τῇ Αὐτοκρατορικῇ Ἰατρικῇ Σχολῇ Σπυρίδων Μαυρογένους).

δέν είναι άλλο από τις 20 λίρες δια τὸ σχολεῖον *Νευροκόπης* τοῦ Γεωργίου Ζαρίφη)⁵⁹. Ὡστόσο, παρὰ τὴ βοήθεια τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου, οἱ ἑξαρχικοὶ φαίνεται νὰ ὀργιάζουν κατὰ τὸ 1874/75 στὴν περιοχὴ ἢ κατάστασι περιγράφεται μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα στὴν ἔκθεσι τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὰ σχολεῖα τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ἐπόμενου *συλλογικοῦ ἔτους* 1875/76, ἔκθεσι ποὺ ἀναγινώσκεται στίς 9 Μαΐου 1876 κατὰ τὴν ἐπέτειο ἐορτῆ τοῦ Συλλόγου στὴ Συνεδρίασι ΥΟ', προεδρευόντος τοῦ ἱατροῦ κ. Ἀλεξάνδρου *Πασπάτη*⁶⁰. ἐπισημαίνει τὸ μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς Ὀδυσσεὺς Ἰάλεμος, ὁ ὁποῖος ἦταν καὶ ὁ συντάκτης-εἰσηγητὴς τῆς ἐκθέσεως:

Ἡ ἐκπαιδευτικὴ τῆς Δράμας κατάστασις δυστυχῶς οὐδαμῶς [εἶναι] εὐχάριστος· ἐνῶ δὲ οἱ πολυτλήμονες κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης ὑπὸ φανατικῶν πολεμοῦνται ἄλλοθρόων χριστιανῶν, ἔχουσι συνάμα νὰ παλαίσωσι καὶ κατὰ τῆς ἀδρανείας τῆς πνευματικῆς αὐτῶν ἀρχῆς, ἐξ ἧς μεγάλως παρέλυσαν τὰ ἐκπαιδευτήρια. Οὕτως αἱ 180 περίπου ὀρθόδοξοι οἰκογένειαι, αἱ μόναι πισταὶ μείνασαι εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, τῶν λοιπῶν 120 ἐκ τῶν 300 χριστιανικῶν ἀσπασθεισῶν τὴν σχισματικὴν Ἐξαρχίαν, ἐναγωνίως καὶ ἰδρωτὶ περιρροεόμεναι μόνις συντηροῦσιν ἐν δημοτικὸν καὶ ἐν ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ ἐν νηπιαγωγεῖον. Ἡ γενναιοδωρία τοῦ κ. Ζαρίφη καὶ ἡ μικρὰ συνδρομὴ τοῦ ἡμετέρου Φιλολογικοῦ καὶ τοῦ ἐν Σέρραις Μακεδονικοῦ Συλλόγου ἀνεκούφισαν ὀπωσοῦν τοὺς καρτερικοὺς ἐκείνους ὁμοεθνεῖς· ἀλλὰ ἡ πάλῃ αὐτῶν διηνηκῆς, καὶ δέν θ' ἀντισταθῶσι κατ' αὐτῆς ἐπιτυχῶς ἢ διαρκέστερον ἀπολαύοντες ἔξωθεν μέσων καὶ πόρων. Περὶ τὰ 70 ἄρρενα διδάσκονται ἐν τοῖς δυοῖ σχολείοις, δι' ἃ δαπανῶσι 12.500 γρόσια ἐνιαυσίως. Ἐκ Πρωσοτσιάνης, ἀξιολόγου κωμοπόλεως Δράμας, πληροφοροῦμεθα ὅτι ἡ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Ἡώς, ἐξακολουθεῖ ὑποστηρίζουσα τὰ ἐκεῖ ἐθνικὰ καταστήματα λυσιπρόως πολεμούμενα ὑπὸ τῶν σχισματικῶν⁶¹.

Ὡς αἰτία τῆς πτώσεως καὶ τῆς παραλύσεως τῆς παιδείας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀθρόας προσχωρήσεως τῶν κατοίκων τῆς Δράμας καὶ τῆς περιοχῆς τῆς στὴν ἑξαρχικὴ βουλγαρικὴ Ἐκκλησία, οἱ ἄνθρωποι τοῦ Συλλόγου στὴ Βασιλεύουσα καταγράφουν τὴν ἀδράνεια τῆς πνευματικῆς ἀρχῆς τῶν ὀρθοδόξων τῆς Δράμας, στὴν ὁποία καὶ ἐπιρρίπτουν κάθε εὐθύνη· στὰ χρόνια στὰ ὁποία

59. Ὁπ., σσ. 184, 192 (τις πληροφορίες γιὰ τὴν κατάστασι τῆς παιδείας στὰ σχολεῖα τῆς περιοχῆς Δράμας δίδει ὁ ἐν Σέρραις Μακεδονικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος, μάλιστα στὴ Συνεδρίασι ΥΔ' τοῦ Συλλόγου στίς 16 Σεπτεμβρίου 1874, προεδρευόντος τοῦ κ. Καλλιᾶδου, ἀναγινώσκεται ἐπιστολὴ τοῦ ὡς ἄνω Συλλόγου, δι' ἧς ἀγγέλλει τὴν σύστασι Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος ἐν Δράμα, καὶ σ. 258.

60. ΕΦΣΚ Ι' (1875/76), Πρακτικά, σσ. 180-200 (τὴν ἐπιτροπὴ συναποτελοῦσαν οἱ γνωστοὶ μας ἦδη Ἡρ. Βασιάδης, Σπ. Μαυρογένης, Β. Πυλάδης καὶ οἱ Κωνσταντῖνος Ἀνθόπουλος, μέλος τοῦ Ἀνωτάτου Συμβουλίου τῆς Δικαιοσύνης, Ὀδυσσεὺς Ἰάλεμος, δημοσιογράφος, Θεμιστοκλῆς Χριστοφορίδης, ὑπάλληλος τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως).

61. Ὁπ., σ. 189.

ἀναφερόμαστε καὶ εἰδικότερα ἀπὸ τὸ 1872 ὡς τὸ 1879, ἢ ἐν Δράμα πνευματικὴ ἀρχὴ ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Ἰωαννίκιο⁶², ἱεράρχη ποὺ δὲν φαίνεται νὰ ὑπερασπίσθηκε σθεναρὰ, τοῦλάχιστον στὸ πρῶτο καὶ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἀρχιερατείας του τὰ δίκαια τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου στὴν περιοχὴ⁶³.

Οἱ ὄχι καὶ τόσο κολακευτικὲς θέσεις τῶν ἀνθρώπων τοῦ Συλλόγου γιὰ τὸν ἀπὸ Ἀγκύρας Ἰωαννίκιο, μητροπολίτη Δράμας, ἔρχονται νὰ ἐπιβεβαιωθοῦν ἀπὸ τὸν Εὐάγγελο Στράτη, ὁ τελευταῖος σὲ μιὰ ἐν Ροδολείβει λειτουργίαν, παρόντος τοῦ Ἰωαννικίου, ἔγινε μάρτυς δριμυτάτων ἐπιτιμήσεων αὐτοῦ ἀπὸ τῆς χρυσοῦς πύλης πρὸς τὸν ἐπ' ἄμβωνος κηρύττοντα μακαρίτην ἡμῶν καθηγητὴν Γ. Κωνσταντινίδην Σερραῖον, διότι κατὰ τὸ κήρυγμα ἀρθεῖς μετάρσιος εἰς τοὺς οὐρανοὺς τῶν ἐθνικῶν ἰδεωδῶν ὁ ἐνθουσιώδης ἐκεῖνος λειτουργὸς τῆς παιδείας ἐκάλλυνε τὸν λόγον αὐτοῦ διὰ λημμάτων ἐκ τῆς ἐνδόξου ἱστορίας τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος τοῦ 1821. Διὰ τῶν τουρκιστὶ ἐξακοντιθεισῶν ἀπὸ τῆς σεμινοτάτης ταύτης θέσεως ἀπαγορευτικῶν διαταγῶν πρὸς τὸν κατάπληκτον σκαπανέα τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος (Σουῆ-σουῆ, μπράκ-μπράκ, ἴν ἄσιαᾶ –Σιώπα-σιώπα, ἄφησέ τα-ἄφησέ τα, κατέβα κάτω) διέκοψε καὶ κατεβίβασεν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τὸν ἐθνικὸν κήρυκα τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὁ γηραιὸς Ἰωαννίκιος (...)⁶⁴. Ἀπὸ πατριαρχικὰ ἔγγραφα, ἐπίσης, ποὺ ἐσχάτως ἐξέδωσε ὁ λόγιος μητροπολίτης Δράμας Διονύσιος, ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Ἰωαννίκιος, στὴν ἀρχὴ τῆς ἀρχιερατείας του τοῦλάχιστον, δὲν ἐνδιαφερόταν οὔτε γιὰ τὴν ἀπόκρουση τῶν σχισματικῶν, οὔτε γιὰ τὴ στήριξη τῶν συμφερόντων τῶν ὀρθοδόξων τοῦ ποιμνίου του· διαβάζουμε, λ.χ., σὲ ἔγγραφο, ἀπὸ 28 Ἰουνίου 1873, ποὺ τοῦ ἀπέστειλε ὁ Πατριάρχης Ἄνθιμος: *περικλείομεν ἐν τῇ παρούσῃ (...) ἀντίγραφον ἀναφορᾶς (...) τοῦ (...) Στεργίου Ζώγκα ἐκτιθεμένου τὴν ἦν ὑπέστη ἀδικίαν ὑπὸ τῆς αὐτόθι πολιτικῆς ἐξουσίας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἱερότης τῆς οὐ μόνον οὐ παρέσχεν αὐτῷ ὡς λέγει τὴν προσήκουσαν ἀρχιερατικὴν ὑποστήριξιν, ἀλλὰ καὶ συνεμερίσατο τὴν ἐγερεῖσαν κατ' αὐτοῦ καταφορὰν (...) προτροπέμεθα τὴν αὐτῆς Ἱερότητα, ὅπως (...) εἰδοποιούσα καὶ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀρχιερατικὰς αὐτῆς ἐνεργείας πρὸς γνῶσιν ἡμῶν, ἢ σὲ ἄλλο ἔγγραφο ἀπὸ 12 Ἰανουαρίου 1874 τοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ: Ἐμαθεν ἡ Ἐκκλησία ὅτι τινὰ τῶν μερῶν τῆς ἐπαρχίας τῆς καὶ μάλιστα τὰ κεντρικώτερα στεροῦνται ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου τῆς καὶ ὡς ἐκ τούτου πολλαχῶς κακουργοῦνται οἱ χριστιανοὶ ὑπὸ τῶν σχισματικῶν, μηδένα ἔχοντες τὸν*

62. Διονύσιος Κυράτσος, μητρ. Δράμας, *Ἱστορία τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Δράμας ἀπὸ τῆς ἀπαρχῆς μέχρι σήμερα*, Δράμα 1995, σσ. 92-93.

63. Ὁπ. (ὁ Ἰωαννίκιος ἱεράρχησε στὴ Δράμα ἀπὸ τὸν Μάιο τοῦ 1872 ὡς τὸ 1879).

64. Εὐ. Στράτη, *Ἡ Δράμα καὶ ἡ Δραβῆσκος - Ἱστορικὴ καὶ ἀρχαιολογικὴ μελέτη*, Σέρραι 1924, σ. 39.

προστατεύσοντα αὐτοὺς (...) ἐντελλόμεθα καὶ προτρέπομεν τὴν αὐτῆς Ἱερότητα, ὅπως σπεύσῃ ἄνευ ἀναβολῆς ἵνα ἐκλέξῃ καὶ διορίσῃ ἕκασταχοῦ ἀρχιερατικούς ἐπιτρόπους τῆς (...) ἵνα προστατεύωσι δραστηριῶς τὰ συμφέροντα τῶν (...) χριστιανῶν (...) Ἀπεκδεχόμεθα δὲ ἵνα ὅσον τάχος συμμορφωθείσα (...) πληροφροσῆ ἡμᾶς τὰς περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἐνεργείας τῆς⁶⁵.

Τὰ χρόνια τὰ ὁποῖα θὰ ἀκολουθήσουν θὰ σημαδευθοῦν ἀπὸ τὴν ἔξαρση τοῦ πανσλαβισμού ὡς καὶ τὸ 1878/79 μὲ τὴ νίκη τῶν ρωσικῶν δυνάμεων, τὴ Συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου καὶ τὴν προσπάθεια τῶν Βουλγάρων νὰ ἀποκτήσουν πλέον διέξοδο πρὸς τὸ Αἰγαῖο⁶⁶. Ἡ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης ἢ Ἡὼς καὶ οἱ πρόκριτοι τῆς Προσοτσάνης φαίνεται νὰ διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στὴν ἀποτροπὴ τῆς προσπάθειας τῶν σχισματικῶν Βουλγάρων, καὶ τῶν Ὀθωμανῶν γιὰ δικούς τους λόγους νὰ χρησιμοποιήσουν μιὰ γνωστὴ τακτικὴ σὲ ἀνελεύθερα καθεστῶτα, ἢ καὶ σὲ ἀνελεύθερες σήμερα ὀργανώσεις καὶ κόμματα, συγκεντρώνοντας μὲ ἐκβιασμὸ ὑπογραφὰς κατοίκων ὑποστηρίζουσες τὶς θέσεις τους⁶⁷. Τότε φαίνεται ὅτι σφυρηλατήθηκαν ἔτι περαιτέρω οἱ δεσμοὶ μεταξὺ τῆς Ἀδελφότητος ἢ Ἡὼς, καὶ τῶν προκριτῶν τῆς Προσοτσάνης μὲ τὸ Ἐθνικὸ Κέντρο, ἔτσι, ὅταν, προκειμένου νὰ συντεθεῖ ἡ ἔκθεση τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὸ συλλογικὸ ἔτος 1878/79 ἀπεσταλμένοι τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου θὰ βρεθοῦν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὴν περιοχὴ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, θεώρησαν σκόπιμο καὶ σωστὸ νὰ ἐπισκεφθοῦν τὴν Προσοτσάνη καὶ νὰ ἀσπασθοῦν τὴν Ἡὼς⁶⁸. οἱ σχετικὲς πληροφορίες καταγράφονται στὴν ἔκθεση τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς περὶ τῆς καταστάσεως τῆς παιδείας ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, μὲ εἰσηγητὴ τὸν καθηγητὴ Θεόδωρο Σατέλη, ἡ ὁποία ἀνεγνώσθη στὴν ἐπέτειο ἐορτῆ τοῦ Συλλόγου στὶς 6 Μαΐου 1879:

Ἐκ Δοξιάτου (...) ἐκδραμόντες εἰς τὴν παρὰ τὰς ὑπωρείας αὐτοῦ κειμένην κωμόπολιν Πρωσσοτσιάνην, χαιρετίσωμεν τὴν Φιλεκπαιδευτικὴν Ἀδελφότητα Ἡὼς, ἥτις ἐν τῇ πατριωτικῇ αὐτῆς πορείᾳ πολλὰ παραμπεσόντα προσκόμματα ἐκποδῶν ποιησαμένη κατώρθωσε, τὸ δὴ λεγόμενον διὰ τῶν ὁδόντων, νὰ συντηρήσῃ τὰ ἐν τῇ κωμοπόλει δύο σχολεῖα, τὸ δημοτικὸν δηλονότι καὶ τὸ ἑλληνικόν, εἰς ἃ ὑπὲρ τοὺς 80 παῖδες φοιτῶσι, παραμυθησώμεθα δὲ αὐτὴν θρηνοῦσαν τὴν ἔλλειψιν παρθεναγωγείου, καὶ συνενώσωμεν μὲν μετ'

65. Διονύσιος Κυράτσος, μτρπ. Δράμας, *Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Δράμας (μὲ βάση πατριαρχικὰ ἔγγραφα, 1608-931)*, Δράμα 1998, σσ. 118-119.

66. Γενικά, γιὰ τὴ Συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου καὶ ὅ,τι ἀκολούθησε, βλ. W. N. Medlicott, *The Congress of Berlin and after*, Λονδίνο 1938, καὶ εἰδικότερα Ev. Kofos, *Greece and Eastern Crisis, 1875-1878*, Θεσσαλονίκη 1975, ὅπως καὶ D. Dakin, *The Greek Struggle in Macedonia, 1879-1913*, Θεσσαλονίκη ²1993, σσ. 26-34.

67. Δ. Κυράτσος, μτρπ. Δράμας, *Ἱστορία τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Δράμας*, ὁ.π., σ. 159.

68. ΕΦΣΚ ΙΓ' (1878/79), *Πρακτικά*, σ. 111.

αὐτῆς τὰς πρὸς τὸν Σύλλογον ἰκεσίας ἡμῶν, ὅπως καὶ αὐτὴν συνδράμη πρὸς ἴδρυσιν τοιοῦτου καὶ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν τῶν ἐν Πλεύρῃ, Βουναλάκκω, Γορνίτση⁶⁹ καὶ τοῖς ἄλλοις πέριξ χωρίοις, οἵτινες διὰ τὴν παντελῆ ἔλλειψιν σχολείων κινδυνεύουσι ν' ἀπαλλοτριωθῶσι τοῦ Ἑλληνισμοῦ, σπεύσωμεν δὲ καὶ ἡμεῖς τοὺς ἀσθενεστέρους αὐτῶν συμπαραμυθούμενοι συνενθαρρύνοντες καὶ εἰς χρηστὴν συμπροτρέποντες ἐλπίδα, ἵνα μὴ, ὑπὸ τῶν ἄλλοφύλων πιεζόμενοι καὶ ἀπειλούμενοι, ἀπογνόντες αὐτομολήσωσι πρὸς τοὺς πολεμίους, ὅπερ μικροῦ δεῖν ἐγένετο, εἰ μὴ ἡ Ἥως ἔφθη κωλύσασα. Τὴν δ' Ἥω ἀσπασάμενοι καὶ τὴν πρὸς ἐσπέραν τραπόμενοι ὁδὸν εἰσέλθωμεν εἰς τὴν τῶν Σεραϊῶν πόλιν. Εἰς τὴν μητρόπολιν ἀφιπεύσαντες (...)»⁷⁰.

Ἡ συγκεκριμένη περιοδεία μελῶν τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου τῆς Βασιλεύουσας στὰ σχολεῖα καὶ στὶς ἀδελφότητες τῶν ἐλληνικῶν κοινοτήτων τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους σὲ Εὐρώπῃ καὶ Ἀσία, θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ὡς μιὰ ἀποχαιρετιστήρια περιοδεία, τὸ κύκνειο ἄσμα τοῦ Συλλόγου στὸν χῶρο τῆς οἰκονομικῆς στηρίξεως τῶν ἐλληνικῶν κοινοτήτων· ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος, πατὴρ Συλλόγων καὶ Ἀδελφοτήτων καὶ ἰθύντωρ τῆς παρ' ἡμῖν ἐκπαιδύσεως, ἀπὸ τὸ 1879/80 θὰ στρέψει πιά τὸ ἐνδιαφέρον του εἰς τε τὸν ἐπιστημονικὸν αὐτοῦ σκοπὸν καὶ εἰς τὴν σύντονον μέριμναν περὶ διαφορῶν ἐκπαιδευτικῶν ζητημάτων⁷¹, αὐτὴ ἦταν ἡ συνέπεια τῆς πρὸς τὸν Σύλλογο καθυστερήσεως τῶν δωρεῶν πλουσίων ἐμπόρων καὶ τραπεζιτῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἰδρύσεως ἄλλων Φιλεκπαιδευτικῶν Σωματείων στὴν Κωνσταντινούπολη, τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς καὶ Φιλανθρωπικῆς Ἀδελφότητος Ἀγαπάτε ἀλλήλους, λ.χ., ἡ ὁποία συνεκέντρωσε τὰς ὑπὲρ τῶν ἀπόρων σχολείων χρηματικὰς τῶν ἀρμοδίων χορηγίας⁷². Ἀπὸ τὸ τέλος, ὡστόσο τῆς δεκαετίας τοῦ 1870, ἐνόψει κυρίως τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἀρχίζει καὶ κινεῖται συντονισμένα στὸν χῶρο τοῦ ὑπόδουλου Ἑλληνισμοῦ, στὸν Βορρᾶ, καὶ ἡ πρωτεύουσα τοῦ ἐλεύθερου Ἑλληνικοῦ κράτους· ἀπὸ τὶς 25 Μαρτίου ὡς τὶς 9 Ἀπριλίου τοῦ 1879 θὰ πραγματοποιηθεῖ στὴν Ἀθήνα, μὲ πρωτοβουλία τοῦ ἐν Ἀθήναις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός καὶ ψυχὴ τῆς κινήσεως τὸν Σύλλογο πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων, συνάντηση τῶν συλλόγων καὶ ἀδελφοτήτων ἀπὸ τὴν ἐλεύθερον καὶ ὑπόδουλην Ἑλλάδα⁷³, ἀπόσταγμα δὲ τῶν

69. Πρόκειται γιὰ τὰ σημερινὰ χωριά τῆς περιοχῆς, Πετρούσα, Βόλακας καὶ Καλὴ Βρύση.

70. ΕΦΣΚ ΙΓ' (1878/79), Πρακτικά, σ. 111 (τὴν Ἐπιτροπὴ συναποτελοῦσαν οἱ γνωστοὶ Ἡρ. Βασιιάδης, Κ. Καλλιιάδης καὶ οἱ Χρῆστος Χατζηχρηστός, διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας, Ἀπόστολος Λιούμας, καθηγητῆς, Ἀθανάσιος Θεοδοωρίδης, σχολάρχης ἐν Ταταούοις, Θεόδωρος Σαλπέλης, καθηγητῆς, Κ. Γεωργιάδης, διδάσκαλος).

71. Χρ. Πανταζίδης, «Βραχεία ἐκθεσις τῆς παιδευτικῆς δράσεως τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου (1861-1904)», ΗΕΦΚ (1905)124.

72. Ὅπ.

73. Κ. Βοβολίνης, Τὸ χρονικὸν τοῦ «Παρνασσῶ» (1865-1950), Ἀθήνα 1951, σσ. 125-135, (ὑπεύθυνοι γιὰ τὴ σύγκληση τοῦ Συνεδρίου ὀρίσθησαν οἱ Ἰω. Βάμβας, Τ. Ἀργυρόπουλος, Μ. Π.

αποφάσεων του συγκεκριμένου συνεδρίου 63 συλλόγων και αδελφοτήτων ήταν ή δια της διαδόσεως της ελληνικής παιδείσεως και άγωγής αναζωπύρωσις του έθνικοῦ αίσθήματος και ή άμυνα δια του μέσου τούτου κατά των επιβουλευομένων το ήμετερον έθνος⁷⁴. Από τή συγκεκριμένη κίνηση δέν θά μπορούσε άσφαλῶς νά λείπει ή Φιλεκπαιδευτική Άδελφότης ή *Ήως* τής Προσοτσάνης που θά αναγορευθεῖ σέ μιá από τις πρωτοπόρες κινήσεις διατηρήσεως του Έλληνισμού στον χώρο τής Μακεδονίας και τής Θράκης, τήν Άδελφότητα θά εκπροσωπήσει στη συνάντηση των Άθηνων ό πρόεδρος της, για τρός τής Προσοτσάνης, Νικόλαος Λιάμης και δύο φυσιογνωμίες των έλληνικων γραμμάτων τής έποχής, ό Ίωάννης Καλοσύτης και ό Νικόλαος Φιλίπιδης⁷⁵: από τήν άνοιξη, λοιπόν, του 1879 φαίνεται νά σφυρηλατούνται και νά δοκιμάζονται οι σχέσεις των προκρίτων τής Προσοτσάνης με έναν παλαιό από το 1876 ήδη γνώριμο, τόν Νικόλαο Φιλίπιδη⁷⁶, ό όποιος σέ συνεργασία με τόν πρόεδρο τότε του *Συλλόγου προς Διάδοσιν των Έλληνικων Γραμμάτων* Νικόλαο Μαυροκορδάτο, Ύπουργό Έκκλησιαστικων και

Λάμπρος, Μ. Ναύτης, Σ. Π. Λάμπρος, Ν. Φιλίπιδης και Έμ. Δραγούμης).

74. Χρ. Τσώσης, *Μακεδονική Φιλεκπαιδευτική Άδελφότης και τό Γυμνάσιον Τσοτυλίου*, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 102, πρβλ και Χιόνης, *ό.π.*, σ. 64.

75. Βοβολίνης, *ό.π.*, σ. 127· ό Ίωάννης Καλοσύτης δέν είναι άλλος από τόν γνωστό και θηγητή σέ διάφορα σχολεία τής Μακεδονίας, *βαθύ γνώστη του μακεδονικοῦ χώρου*, ό όποιος θά εκδώσει λίγα χρόνια άργότερα, τό 1886, περίφημη έργασία με τίτλο: *Μακεδονία, ήτοι μελέτη οικονομική, γεωγραφική, ιστορική και έθνολογική τής Μακεδονίας* (βλ. σχετικώς άνωτέρω), πρβλ. Άλεξανδρής, *ό.π.*, σ. XXXI. Οι δημογέροντες τής Προσοτσάνης τόν γνωρίζουν πιθανότατα από τά χρόνια που διετέλεσε *γυμνασιάρχουν στην Σχολή Σερρών*, κατά τόν Β. Τζανακάρη από τό 1874(;) μέχρι τόν Φεβρουάριο του 1878, *όποτε και αναγκάσθηκε νά φύγει νύχτα καταδιωκόμενος από τους Τούρκους για νά καταληξει στην Άθήνα*, ίσως μέσω τής Μακεδονικής Φιλεκπαιδευτικής Άδελφότητος Σερρών. Ό Ί. Καλοσύτης είχε γεννηθεῖ στα Δολιανά τής Κυνουρίας τό 1851, άρα τό 1879 ήταν νεώτατος, μόνο 28 ετών· ένδεικτικό, λοιπόν, του έθνικοῦ φρονήματος από τό όποιο διαπνέονται οι δημογέροντες τής Προσοτσάνης, είναι ότι μαζί με τόν πρόεδρο τής Άδελφότητος ή *Ήως*, Ν. Λιάμη, όρίζουν εκπροσώπους τους στο «Συνέδριο» δύο κατ' έξοχή *έθνοαποστόλους δασκάλους, κήρυκες τής έπαναστάσεως στην Μακεδονία*, τους Ν. Φιλίπιδη και Ί. Καλοσύτη, για τόν Ίωάννη Καλοσύτη βλ. Ι. Βασδραβέλλης, «Έν χειρόγραφον του γυμνασιάρχου Σερρών Καλοσύτη περι Μακεδονίας», *Σερραϊκά Χρονικά* 5 (1970) 235-240· Ι. Νοτάρη, «Λίγα λόγια για τόν Καλοσύτη», *Σερραϊκά Χρονικά* 5 (1970) 803-805· Β. Τζανακάρης, *Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών*, Σέριες 1995, τ. Β', σ. 69 (ό ίδιος άλλοῦ, τ. Α', σ. 66, θέλει *γυμνασιάρχης στο γυμνάσιο Σερρών [τό] 1875-1880 [νά] τοποθετείται ό Ίωάννης Καλοσύτης*), όπως και τήν Εισαγωγή του Θ. Πυλαφινού στο: Καλοσύτης, *ό.π.*, σσ. 18-34.

76. Κατά τό 1876, όπως σημειώσαμε ήδη, φαίνεται νά πέρασε και από τήν Προσοτσάνη, περιοδεύοντας στην περιοχή, ό Ν. Φιλίπιδης, πρβλ. Ν. Φιλίπιδης, *ό.π.*, σ. 127· δεδομένων των στενων σχέσεων του Ν. Φιλίπιδη με τόν *Σύλλογο προς Διάδοσιν των Έλληνικων Γραμμάτων*, άξιζει νά σημειώσουμε ότι ή Προσοτσάνη και ό *Σύλλογος Ήως* καταγράφεται περι τό 1879 μεταξύ των κοινοτήτων *εις άς απεστάλησαν βιβλία άχρι τούδε*, δέν καταγράφεται ώστόσο μεταξύ των κοινοτήτων τις όποιες ό άνωτέρω Σύλλογος τής Άθήνας *συντρέχει εις τήν δαπάνην τής συντηρήσεως των (...) σχολείων* τους, πρβλ. *Ό έν Άθήναις Σύλλογος προς Διάδοσιν των Έλληνικων Γραμμάτων: Η δράσις του Συλλόγου κατά τήν Έκατονταετία 1869-1969*, Άθήνα 1970, σ. 85 (και 84-86).

Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως⁷⁷, τὸν ἐπόμενο χρόνο θὰ βρεθεῖ γιὰ δύο χρόνια στὴν Καβάλα ἀπὸ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1879 ὡς τὸ καλοκαίρι τοῦ 1881, ὅταν καὶ ἀνεχώρησε γιὰ τὴ Γερμανία⁷⁸, ὡς *διευθυντῆς τοῦ Κεντρικοῦ Γυμνασίου καὶ ἐπιθεωρητῆς καὶ ἐπόπτης τῶν σχολείων τῶν πέριξ ἐπαρχιῶν*, στὴν οὐσία ὁμως μὲ στόχο νὰ καταστήσει τὴν Καβάλα *κέντρον ἐνεργείας δι' ὅλην τὴν βορειο-ανατολικὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν δυτικὴν Θράκην*⁷⁹. Ἀπόδειξη τῶν στενῶν σχέσεων ποὺ φαίνεται νὰ καλλιεργήθηκαν μεταξὺ τῶν προκρίτων τῆς Προσοτσάνης καὶ τοῦ ἀπεσταλμένου στὴν περιοχὴ τοῦ *Συλλόγου πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων* κατὰ τὸ 1879/80, ἀπόρροια ἄλλωστε καὶ τῶν κοινῶν στόχων, ἰδεῶν καὶ ἀγώνων, εἶναι ὅτι ὅλοι σχεδὸν οἱ δημογέροντες τῆς Κοινότητος θὰ ἐγγραφοῦν συνδρομητὲς σὲ βιβλίον τοῦ Νικολάου Φιλιππίδη, ποὺ θὰ ἀφορᾷ στὴν ἐπανάσταση τῆς Νάουσας καὶ τὸ ὅποιο θὰ ἐκδοθεῖ στὸ 1881⁸⁰: διαβάζουμε, στὸ τέλος τοῦ βιβλίου, στὸν κατάλογο τῶν συνδρομητῶν, τοὺς *Γ. Ἀστεριάδη, ἑλληνοδιδάσκαλο*, *Χρ. Χ. Βουλτσιάνο, Ν. Λιάμη, ἰατρὸ (2 ἀντίτυπα)*, *Γεώργιο Βουλτσιάνο (5 ἀντίτυπα)*⁸¹, *Ἀθανάσιο Νικολάου (2 ἀντίτυπα)*, *Χρ. Ι. Γόττα (2 ἀντίτυπα)*, *Εὐάγγελο Ἀγγέλου (2 ἀντίτυπα)*, *Χριστόδ. Γεωργιάδη, διδ(άσκαλο)*, *Γεώρ. Δ. Ραῖου, Κ. Κωνσταντίνου, ἰατρό, Ν. Α. Στεργιάδη, Ἰωάνη Ζιόγα, Ἀγγέλο Σεσκλιώτη, Κωνσταντ. Ζιόγα, Οἰκονόμο Παπαϊωάννη*⁸². Ὁ ρόλος ποὺ φαίνεται νὰ διαδραματίζει πλέον ἢ Καβάλα καὶ ὁ ἐκεῖ ἀπεσταλμένος τῆς Ἀθήνας καὶ τοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου, Νικόλαος Φιλιππίδης, στὰ ἐκπαιδευτικὰ, καὶ ὄχι μόνον, πράγματα τῆς περιοχῆς, ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ τελευταῖος θὰ προσκληθεῖ νὰ ἐπισκεφθεῖ ὄλες τὶς τοπικὲς Φιλεκπαιδευτικὲς Ἀδελφότητες· ἡ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης *Φίλιπποι*, λ.χ., τοῦ Δοξάτου τὸν προσκαλεῖ στὶς 26 Ἰουνίου 1880 νὰ τιμήσει

77. Χιόνης, ὁ.π., σ. 41, σημ. 76· πρόχειρα πρβλ. καὶ Ἀλκ. Προβατᾶς, «Πολιτικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος (1821-1980)», *Νομοθετικὰ καὶ Ἐκτελεστικὰ Σώματα*, Ἀθῆναι 1980, σ. 335.

78. Χιόνης, ὁ.π., σσ. 41-67.

79. Ὁ.π., σ. 42.

80. Ν. Γ. Φιλιππίδης, *Ὁ ἱερός τοῦ 1821 ἑλληνικός ἀγών: Ἡ ἐπανάστασις καὶ καταστροφή τῆς Ναούσης, Ἱστορικὴ πραγματεία ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ «Παρνασσῶ» τῆ 27 Ἀπριλίου 1879*, Ἀθῆναι, Τύποις Ἀδελφῶν Βαρβαρήγου, 1881.

81. Τὸ ὄνομα «*Βούλτσιος*» καὶ «*Βουλτσιάνος*» ἀπαντᾷ στὴν περιοχὴ ἤδη ἀπὸ τὶς ἀρχὲς ἀκόμη τοῦ 17ου αἰῶνος· λ.χ., σὲ ἔγγραφο τοῦ 1608 τῆς μητροπόλεως Σερρών, ποὺ ἀφορᾷ στὰ *σκευὴ τοῦ Ταξιάρχου καὶ μούλκια*, καταγράφεται κάποιος *† Γιωρ(γος) Βουλτσιάνου*, ἐνῶ λίγο ἀργότερα τὸ 1650 σὲ ἄλλο ἔγγραφο ποὺ ἀφορᾷ στὴν πτώχευση τοῦ *μοναστηρίου τοῦ Τιμίου Προδρόμου*, καταγράφεται κάποιος *Βούλτσιος ἀνυφαντῆς*, βλ. P. Odorico, *Mémoire d'une voix perdue: Le cartulaire de la métropole de Serrès (17e-19e siècles)*, Paris 1994, σσ. 35, 88 (μὲ ἀναφορὲς σὲ βιβλιογραφία ἀποδεκτὴ μόνον ἀπὸ τὴ βουλγαρικὴ πλευρὰ).

82. Ὁ.π., σ. 92· ὅπως διαβάζουμε σὲ ἐμπροσθόφυλλο, ἐνδεικτικὸ τῶν ἐθνοαποστολικῶν ἰδεῶν τοῦ Ν. Φιλιππίδη, τὸ βιβλίον *ἀνατίθεται: Τῇ ἱερᾷ μνήμῃ/ τῶν αὐοιδίμων ἱδρυτῶν τῆς ἐν Βιτωλίου/ Ἑλληνικῆς Λέσχης/ Μηνᾶ Βήστα, Νικολάου Ζούγιου/ καί/ Ἀναστασίου Βαφειάδου/ τῆς φιλομούσου, φιλοπάτριδος καὶ φιλελευθέρου/ ταύτης τριανδρίας./ ἐπὶ ταῖς χρησταῖς ἐλπίσι τῆς ταχεῖας ἐκπληρώσεως/ τοῦ μεγαλειπύθλου ὑπὲρ πατρίδος σχεδίου των.*

μέ την παρουσία του τις προφορικές εξετάσεις του παρθεναγωγείου της κοινότητας⁸³, ενώ και η Ἀδελφότης ἡ Ἡώς της Προσοτσάνης, λίγο ἀργότερα, στις 3 Αὐγούστου 1880, ἐνόψει τοῦ νέου σχολικοῦ ἔτους, με ἐγγραφὸ της τὸ ὁποῖο ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν πρόεδρο τῆς Ἀδελφότητος Νικόλαο Λιάμη καὶ τὸν γραμματέα Ἰωάννη Σακκίωτη, σπεύδει νὰ ἐκφράσει στὸν Νικόλαο Φιλιππίδη τὴν εὐγνωμοσύνη της γιὰ τὴν διάδοξη τῶν φώτων στίς ἐπαρχίες Δράμας, Ζίχνης καὶ Νευροκοπίου⁸⁴ καὶ μαζὶ τὴν ἰδιαιτέραν εὐγνωμοσύνην πάντων τῶν γονέων, ὧν τὰ τέκνα ἐκπαιδεύονται ἐν Καβάλλα. Ἦδη παιδιὰ ἀπὸ τὴν Προσοτσάνη, ἀπὸ τὸ σχολικὸ ἔτος 1879/80, τοῦλάχιστον, φαίνεται νὰ στέλλονται καὶ νὰ φοιτοῦν στὸ γυμνάσιο τῆς Καβάλλας κοντὰ στὸν Νικόλαο Φιλιππίδη, ὅπως διαβάζουμε στὴν ἐπιστολὴ τῆς Ἀδελφότητος:

Ἐλλόγιμε καὶ φιλογενέστατε ἄνερ,

Ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τῆς ἐνάρεξως τοῦ σχολειακοῦ ἔτους 1880-81 ἄσμενος δράττεται τῆς εὐκαιρίας ἡ ἡμετέρα Φιλεκπαιδευτικὴ ἀδελφότης ἡ «Ἡώς», ὅπως, ἔνθεν μὲν ἐκφράση ὑμῖν τὰς θερμὰς εὐχαριστίας καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην της διὰ τὰς ἀκαταβλήτους ἐνεργείας καὶ προσπαθείας, ἃς ἀπὸ πολλοῦ ἤδη καταβάλλετε ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῶν φώτων καὶ ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας Δράμας, Ζίχνης καὶ Νευροκοπίου, ἐκατέρωθεν δὲ παρακαλέση ὑμᾶς, ὅπως διὰ τῶν ὑμετέρων καὶ πάλιν ἐνεργειῶν καὶ συστάσεων ἀποσταλῆ ἐγκαίρως τὸ ἀναγκαῖον διὰ τὴν πολυειδῶς καταπολεμουμένην ἐπαρχίαν ἡμῶν προσωπικὸν τῶν διδασκάλων καὶ διδασκαλισσῶν.

Διαβιβάζοντες δ' ὑμῖν καὶ τὴν ἰδιαιτέραν εὐγνωμοσύνην πάντων τῶν γονέων, ὧν τὰ τέκνα ἐκπαιδεύονται ἐν Καβάλλα ὑπὸ τὴν πεφωτισμένην διεύθυνσιν ὑμῶν, διατελοῦμεν μετὰ τῆς ἐξόχου πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεως καὶ ἀγάπης.

Ἐν Προσοτσιάνῃ τῇ 3 Αὐγούστου 1880

Τ.Σ.

Ὁ Πρόεδρος

Ν. ΛΙΑΜΗΣ

(Ἰατρός)

Ὁ Γραμματεὺς

ΑΓΓ. Γ. ΣΕΣΚΛΙΩΤΗΣ

(Ἑλληνοδιδάσκαλος)

(Τῷ ἐλλογίμῳ καὶ φιλογενεστάτῳ κ. Ν. Φιλιππίδῃ, γυμνασιάρχῃ κ.τ.λ. Εἰς Καβάλλαν)⁸⁵

Ἀνάλογη ἐπιστολή, χαρακτηριστικὴ τῆς ὑπολήψεως ποὺ ἔτρεφαν οἱ πρό-

83. Β. Ἀντωνιάδης, *Αἴγλη ἐν ζόφῳ*, ἥτοι τὸ μαρτυρολόγιον τῶν δύο συγκεκριμένων ἔθνομαρτύρων Φιλιππίδου καὶ Πασχίδου, Τεργέστη 1900, τ. Α', σ. 194 (πρβλ. καὶ Χιόνης, ὁπ., σ. 61).

84. Ἀντωνιάδης, ὁπ., σ. 199.

85. Ὀπ., σσ. 198-199.

κριτοὶ τῆς Προσοτσάνης [εἰς τὰς] ἑλληνοπρεπεῖς (...) ἐνεργείας ὑπὲρ ἐξαπλώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ κατὰ τὴν καθ' ἡμᾶς βορειοανατολικὴν Μακεδονίαν τοῦ Νικολάου Φιλιππίδη, ἀποστέλλει δύο μῆνες πρὶν, μὲ τὴ λήξιν τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1879/80 στὶς 30 Ἰουνίου 1880 καὶ ὁ δάσκαλος τῶν σχολείων τῆς Προσοτσάνης Γεώργιος Ἀστεριάδης⁸⁶, ὁ ὁποῖος γράφει πρὸς τὸν Φιλιππίδη:

Ἐλλόγιμε Κύριε,

Τὰς καταβαλλομένας ἑλληνοπρεπεῖς ὑμῶν ἐνεργείας ὑπὲρ τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ κατὰ τὴν καθ' ἡμᾶς βορειοανατολικὴν Μακεδονίαν μετὰ πλείστης ὄσης ἀγαλλιᾶσεως ἐχαιρέτισαν αἱ ἐπαρχίαι Δράμας καὶ Ζίχνης, ἐν αἷς ἀπὸ ἐτῶν ἤδη πολλῶν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ὑπηρετῶ κατὰ τὰς ἀσθενεῖς μου δυνάμεις. Τὸ διαμέρισμα τοῦτο πράγματι πρὸ πολλοῦ εἶχε μεγίστην ἀνάγκην Κέντρου, δυναμένου ν' ἀντιπαλέσῃ τελεσφόρως κατὰ ποικίλων ἐνεργειῶν τῶν διαφόρων προπαγανδῶν καὶ ἀνταποκριθεῖ εἰς τὰς προσδοκίας τοῦ ἔθνους. Ἡ Καβάλα, λοιπόν, ἣτις εἶχε τὸ μέγα καὶ ἀγαθὸν συνάντημα τῆς μεγάλης καὶ ἀγαθῆς μοίρας τοῦ νὰ καταστήτῃ αὕτη ὡς τοιοῦτον Κέντρον καὶ πηγὴ, ἐκ τοῦ διανγοῦς καὶ ἀγλαοῦ τῆς ὁποίας ὕδατος ν' ἀντλῶσι οἱ διψῶντες, θὰ ὁμολογῇ χάριτας εἰς αἰῶνας αἰῶνων φυσικῶ τῶ λόγῳ πρῶτον μὲν τῇ ὑμετέρῃ ἐλλογιμότητι, ἣτις μεθ' ἑλληνικωτάτης καὶ πατριωτικωτάτης αὐταπαρνήσεως ἀγωνισαμένη ἔθεσε τὰς βάσεις τοῦ ὄλου οἰκοδομήματος, εἶτα δὲ καὶ τοῖς αὐτόθι μεθ' ὑμῶν φιλοτίμως ἐργαζομένοις, εἰς οὓς ὀφείλεται τιμὴ καὶ δόξα.

Παρακαλῶν ὑμᾶς, ἵνα δεχθῆτε τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἀπειροῦ πρὸς ὑμᾶς σεβασμοῦ,

Ἐν Προσοτσιάνῃ τῇ 30 Ἰουνίου 1880

Πρόθυμος

Γ. ΑΣΤΕΡΙΑΔΗΣ

Υ.Γ. Ἀκούω μετ' εὐχαριστήσεώς μου πολλῆς τὰς τοῦ ἐλλογίμου κ. Πασχίδου ἐνεργείας καὶ τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν αὐτόθι πνευμάτων· συγχαίρων ὅθεν αὐτῷ παρακαλῶ ὑμᾶς, ἵνα ἰδιαίτερος εἰπῆτε τὰ δέοντα.

(Πρὸς τὸν ἀξιότιμον κύριον Ν. Φιλιππίδην, διευθυντὴν τῶν Ἑλλ.

Ἐκπαιδευτηρίων κ.τ.λ. κ.τ.λ.

Εἰς Καβάλλαν)⁸⁷

86. Ὁπ., σσ. 196-197.

87. Ὁπ. (ἡ ἐπιστολὴ μὲ μικρὰς διαφοροποιήσεις καὶ χωρὶς τὸ ὑπερόγραφο ἐκδίδεται καὶ ἀπὸ τὸν Κ. Χιόνη, ὁπ., σσ. 61-62)· οἱ συγκεκριμέναι ἐπιστολὴς τῶν ἐκ Προσοτσάνης Νικολάου Λιάμη καὶ Γεωργίου Ἀστεριάδη μαζί μὲ ἀρκετὰς ἄλλαις θὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ νὰ στοιχειοθετηθεῖ ἀργότερα ἀπὸ τίς τουρκικὰς ἀρχάς, κατηγορία γιὰ ἀντεθνικὴ δράση, ἐναντίον τοῦ Ν. Φιλιππίδη, ὁ ὁποῖος θὰ συλληφθεῖ στὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν Μάϊο τοῦ 1888 καὶ θὰ ἐγκλεισθεῖ σὲ διάφορες φυλακὰς τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους, βλ. Ἀντωνιάδης, ὁπ., σσ. 64-265.

Βρισκόμαστε πιά ενώπιον ζυμώσεων και κινήσεων, στην περιοχή της Προσοτσάνης, που προαναγγέλουν αυτό που θα ακολουθήσει, τον Μακεδονικό Ἄγωνα και την ἐνσωμάτωση τῆς περιοχῆς στὸν ἐθνικὸ κορμὸ –γεγονότα τὰ ὁποῖα ἀναμένουν τὸν ἐρευνητὴ νὰ τὰ ἀναδείξει.

SUMMARY

G. K. Papazoglou, *Das Erziehungswesen in Ost Mazedonien - Der «Griechische Philologische Verein» von Konstantinopel und die Bruderschaft «Ios» von Prosotsani (1870-1880).*

In der vorliegenden Abhandlung, werden Informationen über das Erziehungswesen in Prosotsani gegeben, hauptsächlich anhand der Konferenz-Protokolle von 1870-1880 des «Griechischen Philologischen Vereins» von Konstantinopel, sowie auch Informationen über das Erziehungswesen in Prosotsani, über die dortige Funktion der Schulen, über die Finanzierung der Schulen von Stiftungen in Konstantinopel oder aber auch von den Bankiers wie Zarifis oder auch Negropontis. Gleichzeitig wird die Gründung und Funktion der Bruderschaft «Ios» Prosotsanis geprüft. Es werden Informationen über die Wegbereiter der Bewegung gegeben, sowie auch über die Lehrkräfte der Schulen in Prosotsani. Die Verhältnisse der Bruderschaft mit dem Athener Verein für die Verbreitung der Griechischen Bildung werden überprüft, sowie auch die Beziehungen der Vornehmen in Prosotsani mit den zwei geistlichen und nationalen Zentren derer Zeit: Konstantinopel und Athen. Natürlich werden auch die Versuche der Exarchen / sich den Bulgaren unterordneten in Prosotsani und besonders der Familie Chatzigeorgi, sich in der Region zu behaupten, durchsucht.

